

ŤAŽENIE SLOVENSKEJ ARMÁDY NA VÝCHODNOM FRONTE V ROKU 1941

JOZEF B Y S T R I C K Ý

BYSTRICKÝ, J.: Campaign of Slovak Army at the Eastern front in 1941. *Vojenská história* 2, 2, 1998, pp 39 – 61, Bratislava.

The author in this study deals with the question of Slovak Army troops participation in the war against the Soviet Union in 1941, underlying the troops' consistency and tasks that had to be fulfilled in the rear of German troops and directly at the front. He discusses a performance of the Rapid Group, the first Slovak Army's formation which was integrated into the German troops composition (German 17th Army), shows numbers and its first combat tasks. He presents its reorganization (July 7th, 1941) to the Rapid Brigade. He amplifies a topic related to the Army reorganization according to the gen. Čatloš's command, dated July 25th, which gave the birth to the Rapid and Safeguard Division. The author states numbers, names of formations, commanders operating at the Eastern front, combat operations sequence. Military History. Eastern Europe. Slovak Army in the war against Soviet Union in 1941.

Dopoludnia 22. júna 1941 navštívil predsedu slovenskej vlády a ministra zahraničných vecí V. Tuku nemecký vyslanec v Bratislave H. E. Ludin a oznámil mu, že Nemecko vstúpilo do vojny proti Sovietskemu zväzu. Zároveň mu pripomenul záväzky, ktoré slovenská vláda prijala prístupím k Paktu troch mocností v novembri 1940. V. Tuka v ten istý deň vyrozumel zástupcu vyslanca ZSSR v Bratislave o prerušení diplomatických stykov a vypovedaní vojny. To isté nariadil slovenskému vyslancovi v Moskve dr. J. Šimkovi.¹ Minister národnej obrany a veliteľ armády generál F. Čatloš vydal osobitný rozkaz na zorganizovanie Rýchlej skupiny pod velením plk. gšt. R. Pilfouska (náčelník štábu pplk. gšt. K. Brezáni) a na mobilizáciu armády podľa paragrafu 27 branného zákona. O dva dni neskôr ministerská rada pod predsedníctvom V. Tuku vyhlásila 22. júna za začiatok brannej pohotovosti štátu. Zároveň A. Mach prečítal v rozhlase vyhlásenie o vstupe do vojny proti Sovietskemu zväzu, ktoré podpísal prezident republiky J. Tiso, V. Tuka a generál F. Čatloš. Obyvateľstvu Slovenska sa v ňom oznamovalo: „V plnej solidarite s Veľkonemeckou ríšou nastupuje slovenský národ v obrane európskej kultúry svoje miesto, čiastky našej armády prekročili hranice Slovenskej republiky, aby sa pripojili k bojujúcej armáde nemeckej.“² Spomínanými prvými jednotkami slovenskej armády boli jednotky Rýchlej skupiny, ktorá bola vytvorená z organických jednotiek peších divízií a zborových jednotiek. Do jej zostavy bol začlenený jazdecký priezvedný oddiel 2 (JPO 2), motorizovaný II. prápor pešieho pluku 6, motorizovaný I. delostrelecký oddiel delostreleckého pluku 11, dve tankové rotý, dve rotý kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), plukovné jednotky (spojovacia rota, pionierska čata) a nákladná automobilová kolóna.³

Podľa nariadenia ministra národnej obrany a veliteľa armády generála F. Čatloša mala Rýchla skupina dosiahnuť pohotovosť 22. júna do 24.00 h. Počas nasledujúceho dňa sa mala sústrediť v priestore Medzilaborce s úlohou chrániť prechody cez hranice a prehradiť smery Radoszyce – Palota – Medzilaborce a Jaslička – Medzilaborce. Už 23. júna však jej veliteľ plk. gšt. R. Pilfousek dostal rozkaz, ktorým bola Rýchla skupina podriadená veliteľstvu nemeckej 17. armády (veliteľ gen. C. H. von Stülpnagel). Na základe toho sa 24. júna o 11.00 h začal presun Rýchlej skupiny cez Duklianský priesmyk do priestoru Brzozów, Haców, Kombornia. Čelo Rýchlej skupiny prekročilo slovenské hranice o 12.45 h a do 17.00 h jej jednotky dosiahli nariadený priestor sústredenia. Veliteľstvo Rýchlej skupiny spolu s I. delostreleckým oddielom delostreleckého pluku 11 a spojovacou rotou sa rozmiestnilo v Hacówe, tankové rotý a rotý KPÚV

¹Podrobnejšie ŠIMOVČEK, J.: K prechodu na ozbrojené formy protifašistického odboja na Slovensku po prepadaní ZSSR fašistickým Nemeckom. In: *Štúdie k československým vojenským dejinám*. Praha, VHA 1979, s. 7 – 9.

²Prehľad operácií slovenskej armády od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 5.

³VHA Tmava, f. MNO, 11/97/4, č. 464/1, Taj., 1941

v priestore osady Kombornia, v priestore Jaszenica – Stará Wies sa rozmiestnil motorizovaný peší prápor a motorizovaná pionierska čata, jazdecký priezvedný oddiel sa ubytoval v priestore Humniska. Priestor sústredenia jednotiek skupiny sa v tomto čase nachádzal vo vzdialenosti asi 23 km od frontu. Prvé slovenské jednotky sa tak ocitli v zostave nemeckých vojsk nasadených do bojov na východnom fronte. Minister národnej obrany pri príležitosti prekročenia hraníc jednotkami Rýchlej skupiny vydal rozkaz, v ktorom konštatoval, že slovenské jednotky prekročili hranice, aby sa spojili „s nemeckými kamarátmi v boji“. V závere rozkazu vyzýval vojakov, aby si uvedomili svoju veľkú povinnosť k štátu a kresťanstvu a dokázali, že vedia byť „vernými spojencami a statočnými bojovníkmi, ktorí pripravia národu šťastnú a večnú budúcnosť“.⁴ Plk. gšt. R. Pilfousek videl však cieľ bojového nasadenia jednotiek Rýchlej skupiny inak. Po príchode do Haczówa odoslal telegram veliteľovi nemeckej 17. armády, v ktorom ho ubezpečoval, že slovenské jednotky „budú udatne bojovať pre novú Európu Adolfa Hitlera“.⁵

Nemecká 17. armáda patrila do skupiny armád Juh (veliteľ poľný maršal G. von Rundstedt), ktorá bola rozvinutá od Polesia po Čierne more. Tvorili ju dve nesúrodé časti. Na ľavom krídle mala úderné zoskupenie, zahrňujúce 1. tankovú skupinu, 6. a 17. poľnú armádu (vyše 60 percent síl skupiny armád). Na území Rumunska bola nemecká 11. armáda, 3. a 4. rumunská armáda. Spojovacím článkom medzi úderným zoskupením skupiny armád Juh a jej silami na pravom krídle bola Karpatská skupina maďarských vojsk.

Skupina armád Juh svojím ľavým krídlom zasádzovala hlavný úder v smere na Kyjev s cieľom zničiť sovietske vojská v Haliči a na západnej Ukrajine, obsadiť priestor Kyjeva, prepraviská cez Dneper na juh od mesta a vytvoriť podmienky pre ďalší útok na východ od Dnepra. 1. tanková skupina mala v súčinnosti so 6. a 17. armádou prelomiť sovietsku obranu medzi Ravou Russkou a Kovelom a cez Berdičov a Žitomir v priestore Kyjeva preniknúť k Dnepru. Ďalej mala postupovať pozdĺž Dnepra smerom na juhovýchod, znemožniť ústup sovietskym vojskám na pravobrežnej Ukrajine a úderom z tyla ich zničiť. Počas 22. júna vojská pôsobiace na hlavnom smere úderu skupiny armád Juh postúpili o 10 až 20 km. Od 23. do 29. júna boli prinútené viesť ťažké stretné boje s vojskami sovietskeho Juhozápadného frontu v priestore Luck – Radechov – Brody – Rovno. Slovenská Rýchla skupina sa podriadením nemeckej 17. armáde dostala do priestoru, v ktorom sa odohrávali rozhodujúce udalosti v rámci južného krídla východného frontu. Úlohou 17. armády bolo prekonať sovietske pohraničné opevnenia, poraziť sily Červenej armády v okolí Ľvova, vyjsť do priestoru Vinnice a rozvíjať ďalší útok východným alebo juhovýchodným smerom.

V čase začlenenia Rýchlej skupiny do zostavy 17. armády sa jej 454. zaistovacia divízia neúspešne pokúšala prekročiť rieku San v priestore Sambora. Preto nemecké velenie využilo prítomnosť Rýchlej skupiny a 25. júna jej nariadilo, aby prekročila nemecké jednotky severne od Sanoku, rýchlym postupom a útokom na smere Dinow – Lipa – Wojtkowa dosiahla osadu Ustrzyki Dolne a Kroskienko a potom uskutočnila prielom v smere na Chyrov. V prípade, že by tu nedosiahla úspech, mala postupovať na juhozápad a z tyla ohroziť sovietske opevnenia pri rieke San v priestore Sanok – Lesko. Pred začatím plnenia tejto úlohy mala Rýchla skupina 59 dôstojníkov, 27 rotmajstrov a 1824 príslušníkov mužstva.⁶

Jednotky skupiny začali prechod cez rieku San 25. júna o 17.00 h pri osade Temeszów (okrem motorizovaného delostreleckého oddielu a motorizovaného pešieho práporu). V ranných hodinách nasledujúceho dňa dosiahli Malawu, odkiaľ vyrazili smerom na Kuzminu a Wojtkowu s úlohou dosiahnuť Kroskienko. Krátko popoludní boli v priestore osady Wojtkowa napadnuté paľbou sovietskych jednotiek a prinútené k ústupu až na úroveň cesty medzi Kužminou a Raztokou. O 18.00 h zaujali dočasnú obranu na svahoch asi 500 m juhovýchodne od osady Trzcianec. Rýchla skupina v tomto boji zaznamenala prvé straty – jeden padlý a traja ranení.⁷

⁴Prehľad operácií slovenskej armády od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 6 – 7.

⁵Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava, MNO, Čas 1941, s. 12.

⁶Tamže, príloha 1a.

⁷VHA Tmava, f. 55-22-4. VHA Tmava, f. MNO, č. 144. 180 Dôv./obr., 1941.

Neúspech pri Wojtkowej mal za následok zmenu úlohy. 27. júna dostala Rýchla skupina (v jej zostave pôsobil už aj motorizovaný peší prápor) rozkaz postupovať v zostave skupiny plk. Correttiho do tyla sovietskych opevnení pri rieke San v priestore Zaluž. Jej jednotky vyrazili o 10.00 h. V popoludňajších hodinách, po dosiahnutí Zaluže, mali hlavné sily Rýchlej skupiny postupovať smerom na osadu Lesko a slabšia prieskumná jednotka po osi Zaluž – Sanok. Silný odpor sovietskych jednotiek pred Sanokom však prinútil R. Pilfouska svoje hlavné sily nasmerovať na Sanok a v smere na Lisko nechal postupovať len slabú prieskumnú jednotku. Po dobytí 9 bunkrov a zablokovaní ďalších 4 jednotky Rýchlej skupiny obsadili priestor Olchowce – Monastirzec – Tyrawa Woloska a umožnili tak jednotkám nemeckej 454. zaisťovacej divízie prechod cez rieku San.⁸

Po splnení úlohy pri likvidácii sovietskych bunkrov pri rieke San začal 28. júna v popoludňajších hodinách presun jednotiek skupiny po osi Zaluž – Kuzmina – Kroskienko – Chyrov do priestoru Sadkovice – Koniuški. Určený priestor dosiahli vo večerných hodinách 29. júna. Počas tohto dňa sa k Rýchlej skupine pripojil aj jej motorizovaný delostrelecký oddiel, ktorý v predchádzajúcich dňoch pôsobil v prospech 454. nemeckej zaisťovacej divízie. V tom istom dni prešla celá Rýchla skupina do podriadenosti nemeckého III. zboru. V noci na 30. júna boli jej súčasťou prepadnuté sovietskymi jednotkami v sile asi 150 – 200 osôb, ktoré sa ocitli v tyli nemeckých frontových vojsk.⁹

Dňa 1. júla pokračoval presun jednotiek Rýchlej skupiny smerom na Drogobyč s úlohou nadviazať spojenie s nemeckou 454. divíziou v Sambore. Tu dostal plk. gšt. R. Pilfousek rozkaz, aby jeho jednotky dobyli mesto Stryj. Tento rozkaz však musel byť odvolaný, pretože viac ako štvrtina motorových vozidiel skupiny bola nepojazdná a zostala na cestách, po ktorých sa Rýchla skupina presúvala. Napriek tomu tam Pilfousek vyslal 2. júla prieskumnú skupinu, ktorá vstúpila do Stryja bez boja.

V priestore Sambora zostala Rýchla skupina do 8. júla. V tomto čase došlo k personálnemu doplneniu jej štábu i jednotiek, opravovali sa motorové vozidlá a doplňovali zásoby.

Mobilizácia prebiehajúca na Slovensku umožnila vyslať na východný front ďalšie, podstatne väčšie sily. Od 22. 6. do 5. 7. 1941 bolo povolaných 2314 dôstojníkov a 65 704 príslušníkov mužstva. Do armády skutočne nastúpilo 2104 dôstojníkov a 54 754 príslušníkov mužstva. To umožnilo doplniť útvary, ktoré sa do 30. júna sústredili na severovýchode Slovenska a vytvorili tu armádnú skupinu pod velením gen. F. Čatloša (náčelník štábu pplk. gšt. Š. Tatarok). Armádna skupina pozostávala z veliteľstva, dvoch peších divízií (1. a 2.), dvoch delostreleckých plukov (11. a 12.) a armádnych jednotiek (rota tankov 11, rota KPÚV 11, pioniersky prápor 11, spojovací prápor 11, armádny zbrojný park 11, intendantný park 11, veterinárna ambulancia 11, armádna nemocnica 11, poľná pošta 11).¹⁰ Veliteľstvo armády bolo umiestnené v Humennom, 1. pešia divízia (veliteľ plk. del. J. Turanec, náčelník štábu pplk. gšt. V. Talský) sa rozmiestnila v priestore Bardejov – Kapušany – Giraltovice a 2. pešia divízia (veliteľ plk. gšt. A. Malár, náčelník štábu pplk. gšt. J. Krnáč) v priestore Medzilaborce – Vyšná Olka – Koškovce – Vydraň. Okrem toho Veliteľstvo vzdušných zbraní (veliteľ – gen. A. Pulanich, náčelník štábu pplk. gšt. E. Novotný) po vyhlásení brannej pohotovosti štátu aktivovalo tri pozorovacie letky (1., 2. a 3.), tri stíhacie letky (11., 12. a 13.), šesť ľahkých a šesť ťažkých batérií delostreleckého protiletadlového pluku (DPLP), dve svetlometné batérie, tri roty vzdušného spravodajstva a tridsaťjeden stálych rôt guľometov proti lietadlám. Už 22. júna bola pozorovacia letka 1 zo Zvolena pridelená Rýchlej skupine a premiestnená na letisko v Kamenici nad Cirochou. Pozorovacia letka 2 zo Spišskej Novej Vsi bola pridelená veliteľstvu armády. O dva dni neskôr sa rozhodlo, že pozorovacia letka 1 bude pridelená 2. pešej divízii. Pozorovacia let-

⁸Počas prvých dvoch dní bojovej činnosti (26. a 27. 7.) mala Rýchla skupina 7 padlých, stratila 2 tanky a 1 KPÚV. VHA Trnava, f. 55-22-4, f. MNO, č. 43.115 Dôv./obr., 1941.

⁹Tamže.

¹⁰VHA Trnava, f. VA, 1/1-12-1.

ka 2 mala opustiť letisko v Spišskej Novej Vsi a presunúť sa na letisko Nižný Hrabovec, kde mala byť k dispozícii veliteľstvu armády. Pozorovacia letka 3 sa mala presunúť z Nitrý na letisko Nižný Šebeš, kde mala byť pridelená 1. pešej divízii. Dňa 25. júna bol vydaný rozkaz na presun stíhacej letky 13 zo Spišskej Novej Vsi do Kamenice nad Cirochou, a to tak, aby popoludní 27. júna bola schopná chrániť priestor Humenné – Kamenica nad Cirochou – Prešov. Do Humenného sa 28. júna presunulo operačné Veliteľstvo vzdušných zbraní. 29. júna boli pozorovacie letky pridelené príslušným vyšším veliteľstvám pozemného vojska v poli.¹¹

Popri presunoch leteckých jednotiek sa uskutočnil aj presun vyčlenených batérií DPLP. Jeho 5. batéria bola 25. júna presunutá zo Žiliny do Prešova s úlohou chrániť v priestore Prešova vykladanie jednotiek 2. pešej divízie, ako aj letisko Nižný Šebeš. 14. batéria sa presunula z Podbrezovej do Humenného s úlohou chrániť letisko v Kamenici nad Cirochou a vykladanie jednotiek 1. pešej divízie v Humennom. Po splnení tejto úlohy mala byť pridelená 2. pešej divízii. Do Humenného sa z Bratislavy presunula 15. batéria, ktorá mala chrániť stanovište veliteľa armády a letisko Nižný Hrabovec. V Prešove zostala 4. batéria s úlohou chrániť stanovište veliteľa 2. pešej divízie s tým, že sa počítalo s jej neskorším pridelením 1. pešej divízii. Z Bratislavy do Medzilaboriec sa mala presunúť 8. batéria. Tá však už nezastihla armádnú skupinu na území Slovenska. Presun až do priestoru Sambora vykonala neskôr, kde dorazila 4. júla.¹²

Večer 30. júna vydalo veliteľstvo armády operačný rozkaz č. 1, ktorým nariadilo presun súčastí slovenskej armádnej skupiny do ubytovacieho priestoru Sanok – Lesko.¹³ Presun jednotiek sa začal 1. júla a určený priestor dosiahli o dva dni neskoršie. Veliteľstvo armády sa presunulo do Chyrova, veliteľstvo 1. pešej divízie do Sanoka a veliteľstvo 2. pešej divízie do Zagorza. Celkový počet príslušníkov slovenskej armády nasadených do vojny proti Sovietskemu zväzu v tomto čase vzrástol na 50 689.¹³

Spolu s pozemným vojskom sa do poľa postupne presúvali aj letecké jednotky, v rámci ktorých sa 1. júla vytvorila kuriérna letka (1 lietadlo Stinson, 2 lietadlá E-241, 2 lietadlá E-39 a 2 lietadlá BE-555). Do konca prvého júlového týždňa sa rozmiestnili na letiskách Sambor (stíhacia letka, 12 a 13 pozorovacia letka 1), Zarszyn (pozorovacia letka 2 a 3) a Zagorz (kuriérna letka). Veliteľstvo vzdušných zbraní sa etablovalo v Chyrove. Stíhacia letka 11 zostala na Slovensku, kde bola poverená úlohou ochrany teritória celého štátu. V nasledujúcich dňoch sa činnosť pozorovacích letiek zameriavala na prieskum južne a východne od Sambora a sledovanie pohybu vlastných vojsk. Každý prieskumný let kryl najmenej trojčlenný roj stíhačov, poprípade celá stíhacia letka.

V priestore Sanoka a Leska sa vojská slovenskej armádnej skupiny dlho nezdržali. Skutočnosť, že nemecká 444. divízia dosiahla Stryj, viedla generála F. Čatloša k tomu, aby vydal rozkaz na presun na východ. Presun sa začal 5. júla a počas nasledujúceho dňa sa armádna skupina sústredila v priestore Dobromil – Chyrov – Starý Sambor. Tu sa generálovi Čatlošovi podarilo aspoň na krátky čas spojiť Rýchlu skupinu, ktorá 5. júla prešla pod jeho velenie s hlavnými silami armádnej skupiny. Situáciu využil na doplnenie Rýchlej skupiny, jej reorganizáciu a premenovanie na Rýchlu brigádu (7. júla). Do zostavy Rýchlej brigády boli zaradené časti jazdeckého priezvedného oddielu 1 a cyklistická eskadróna (od 1. pešej divízie), motorizovaná pionierska rota 1 (od 2. pešej divízie), rota KPÚV 11, 8. batéria delostreleckého pluku 11, 2 mínomety (od 2. pešej divízie). Okrem toho motorizovaný peší prápor bol posilnený o 180 vojakov. Po uvedenom doplnení sa Rýchla brigáda skladala z veliteľstva, štábnej čaty (neskoršie štábnej roty), štábnej automobilovej kolóny, motorizovaného priezvedného oddielu, motorizovaného pešieho práporu (12. júla bol premenovaný na motorizovanú pechotnú skupinu – MPS), dvoch tankových rôt, troch rôt kanónov proti útočnej vozbe, delostreleckého oddielu I/11 so štyrmi batériami (od 12. júla bol do zostavy Rýchlej brigády začlenený celý delostrelecký pluk

¹¹VHA Trnava, f. VVZ, č. 80.220, Taj./1941, Vojnový denník VVZ od 22. 6. do 30. 10. 1941.

¹²Tamže.

¹³VHA Trnava, f. VA, 1/7-1-6, č. 111. 004/oper., Taj., 1941.

11), pionierskej roty, spojovacej roty a nákladnej automobilovej kolóny (NAK). K 8. júlu mala Rýchla brigáda spolu 117 dôstojníkov, 39 rotmajstrov, 3380 príslušníkov mužstva, 1665 pušiek, 1391 pištolí, 126 ľahkých guľometov, 101 ťažkých guľometov, 5 obrnených automobilov, 2 mínomety, 73 kanónov 3, 7 cm, 4 kanóny 7,5 cm, 12 húfníc 10 cm, 4 kanóny 10,5 cm, 36 tankov, 298 nákladných automobilov, 88 osobných automobilov, 62 motocyklov atď.¹⁴

Ďalšie presuny slovenských vojsk boli diktované nemeckými operačnými potrebami. V prvej polovici júla sa hlavné sily skupiny armád Juh pokúsili z chodu dobyť Kyjev. Tento bližší strategický cieľ sa im však nepodarilo dosiahnuť, a preto aj v nasledujúcom období pokračovali v plnení predchádzajúcich úloh. Do zloženia skupiny armád Juh v polovici júla patrili: 1. tanková skupina, 6., 17. a 11. nemecká armáda, 3. a 4. rumunská armáda, maďarský zbor, slovenská armádna skupina a od 20. júla aj taliansky poľný zbor. Rozhodujúce udalosti druhej polovice júla a prvej polovice augusta sa odohrávali na kyjevskom smere, čo sa premietlo i do činnosti slovenských vojsk.

Už 8. júla sa začal presun 1. pešej divízie do priestoru Rudki a Ľvov, 2. pešej divízie do priestoru Drogybyč. 9. júla sa začal presun Rýchlej brigády do priestoru Slovita – Šopki – Kurovice, odkiaľ pokračovala v presune do priestoru východne od Tarnopol'a. Očakávalo sa, že slovenská armádna skupina v rámci operácií nemeckých vojsk dostane bojovú úlohu pod Čatlošovým velením. Namiesto toho mu však Nemci odobrali časť jednotiek a sám zostal „v akejsi viacmenej pasívnej činnosti“.¹⁵ Po posilnení Rýchlej brigády 15. ľahkou batériou DPLP (11. 7.) totiž došlo k jej vyňatiu z podriadenosti veliteľ'a slovenskej armády a k priamemu podriadeniu veliteľ'ovi nemeckej 17. armády. Slovenská armádna skupina prešla do podriadenosti veliteľ'a tylového priestoru skupiny armád Juh (Rückwertigesheeresgebiet Süd/103) s úlohou vystríadať nemeckú 444. divíziu, udržať poriadok na obsadenom území v priestore západne od cesty Ľvov – Stryj a pripraviť sa na vyčistenie priestoru južne od čiar Rava Russká – Tarnopol' od zvyškov jednotiek Červenej armády, ktoré zostali v tyle nemeckých vojsk. Divízie slovenskej armádnej skupiny tak vlastne dostali zaist'ovacie úlohy a bolo zrejmé, že nemecké velenie nepočíta s bojovým nasadením slovenských vojsk ako jednotného celku. Tým bol zmarený pokus generála Čatloša „dostať svoje sily dohromady a ujať sa faktického operačného velenia“.¹⁶

Postup nemeckých vojsk si vyžiadal aj presuny jednotiek slovenských vzdušných zbraní. Pozorovacie letky 2 a 3 preleteli 7. júla na letisko Koniuški a 9. júla sa pozorovacia letka 1, stíhacia letka 12 a 13 presunuli na letisko vo Ľvove (Lemberg). Pretože letisko na juhozápadnom okraji Ľvova bolo rozbité, museli letky preletieť na letisko Rzesno (5 km severozápadne od Ľvova). Stíhacia letka 13 však bola už 13. júla presunutá na letisko Čortkov s úlohou spolupracovať s nemeckou pozorovacou letkou. Veliteľ'stvo vzdušných zbraní sa 14. júla premiestnilo do mesta Lubień Wielki (25 km juhozápadne od Ľvova) a kuriérna letka od 16. júla začala činnosť na letisku Komarno. Presuny leteckých jednotiek na nové letiská pokračovali aj v nasledujúcich dňoch. Dňa 24. júla bolo rozhodnuté stiahnuť pozorovaciu letku 2 na Slovensko, pričom mala zapožičať letke 1 dve lietadlá Š-328 s pilotmi, pozorovateľ'mi a štyrmi mechanikmi, letke 3 ďalšie tri lietadlá Š-328 s pilotmi, pozorovateľ'mi a štyrmi mechanikmi, dve lietadlá Š-328 mala zanechať na letisku Komarno pre kuriérnu službu. Presun lietajúceho sledu letky 2 z letiska Koniuški do Spišskej Novej Vsi sa uskutočnil 25. júla. Medzitým, 15. júla, boli na Slovensko odsunuté aj dve motorizované roty protiletadlových guľometov. K 27. júlu 1941 boli jednotky vzdušných zbraní rozmiestnené takto: veliteľ'stvo I. perute s letkou 3 na letisku Komarno, letka 1 na letisku Rzesno, letka 2 na letisku Spišská Nová Ves, veliteľ'stvo II. perute s letkou 12 na letisku Vinnica, letka 13 na letisku Tulčín. 4. batéria DPLP bola v priestore Rud-

¹⁴ŠKULTÉTY, J.: Štatistický pohľad do vojenskej minulosti Slovenska. Archív Múzea SNP, f. Pozostalost' J. Šolca, pr. č. 118/86, s. 39.

¹⁵Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava, MNO, Čas 1941, príloha č. 1a.

¹⁶VHA Tmava, f. MNO, 13/23 – 17, č. 981 Taj./1941.

ki (pri 1. pešej divízii), 14. batéria DPLP v priestore Drogobyč (pri 2. pešej divízii), 8. a 15. batéria DPLP boli zlúčené do skupiny Žofia a pôsobili pri Rýchlej brigáde. Okrem toho sa 28. júla začala z Bratislavy presúvať na východný front 13. protiletadlová delostrelecká batéria.¹⁷ Z leteckých jednotiek sa priamych bojových akcií počas júla zúčastnili len stíhacie letky 12 a 13. Letka 13 vykonávala ochranu lietadiel nemeckej prieskumnej letky pri letoch nad frontom a nad územím protivníka prakticky od 16. júla. Vtedy jej trojčlenný roj vzlietol z letiska v Jarmolinciach a mal za úlohu sprevádzať nemecké prieskumné lietadlo Hs-126. Rovnaké úlohy plnila aj 17. a 21. júla. 25. júla, keď sa letka 13 presunula na letisko Tulčín (70 km východne od Vinnice), jej trojčlenný roj vykonal sprievod nemeckého prieskumného lietadla za líniu frontu. Počas plnenia úlohy bolo nepriateľskou paľbou poškodené lietadlo čtk. F. Brezinu, ktorý musel núdzovo pristáť asi 16 km za frontom. Pri poškodenom lietadle pristál čtk. Š. Martiš, ktorý Brezinu vzal na svoj stroj a priviezol ho na letisko Tulčín. Letka 13 plnila úlohy spojene s ochranou nemeckých prieskumných lietadiel až do 30. júla. 1. augusta skončila spoluprácu s nemeckou letkou a dočasne zostala na letisku Tulčín. Letka 12, ktorá sa 16. júla presunula zo Sambora na letisko Proskurov a o štyri dni neskôr na letisko Bar, uskutočnila 20. júla hĺbkový útok na ustupujúce kolóny sovietskych jednotiek na ceste Vinnica – Nemirov. 23. júla sa presunula na letisko Vinnica, z ktorého vykonávala sprievodné lety v priestore Vinnica – Gromov – Umaň – Trocianov a Teplik – Tarnovka – Umaň – Gromov. 29. júla preletela na letisko Gajsin (80 km juhovýchodne od Vinnice). 30. júla dostala úlohu napadnúť sovietske jednotky ustupujúce po ceste z Vinnice na Umaň. Počas jej plnenia bolo zostrelené lietadlo čat. M. Danihela, ktorého na letisko Gajsin dopravil na svojom lietadle pilot čtk. J. Drlička.¹⁸ Spolupráca letky 12 s nemeckou prieskumnou letkou sa skončila 3. augusta.

Zatiaľ čo hlavné sily slovenskej armádnej skupiny zostávali v tyle nemeckých frontových vojsk, Rýchlu brigádu čakalo nové nasadenie v prvej línii. 20. júla dosiahla Djakovce a dostala rozkaz postupovať po osi Djakovce – Vinnica – Ilince, ako aj zabezpečiť priestor Lipovec – Ilince a prejsť do prenasledovania sovietskych jednotiek smerom na Granov. Na základe tohto rozkazu sa veliteľ Rýchlej brigády rozhodol postúpiť so svojimi jednotkami do priestoru osady Ščasliva, ktorú dosiahli 21. júla. K tomuto dňu mala Rýchla brigáda 195 dôstojníkov, 52 rotmajstrov a 4655 príslušníkov mužstva. V jej výzbroji bolo 2815 pušiek, 1666 pištolí, 166 ľahkých guľometov (z toho 10 v obrnených automobiloch), 2 mínomety, 75 kanónov 3,7 cm (z toho 36 tankových), 4 kanóny 7,5 cm, 24 húfníc 10 cm, 12 kanónov 10, 5 cm, 8 protiletadlových kanónov 2 cm, 113 ťažkých guľometov (z toho 86 v tankoch), 5 obrnených automobilov, 43 tankov (9 LT-38, 7 LTS-40, 27 LT-35), 445 nákladných automobilov, 137 osobných automobilov, 90 motocyklov, 10 sanitných automobilov, 296 bicyklov.¹⁹

Po dosiahnutí osady Ščasliva mala brigáda v prvom slede nemeckej 17. armády útočiť na Lipovec, pričom jej pravým susedom mala byť nemecká 24. divízia a ľavým susedom jednotky nemeckej 97. divízie. Podľa správ priezvedného oddielu nemeckej 97. divízie sa v priestore Lipovca mali brániť dva sovietske pešie pluky.

Ráno 22. júla 1941 o 04.30 h vyrazil priezvedný oddiel Rýchlej brigády za Lipovec a asi 5 km pred osadou naviazal dotyk s obranou protivníka. Na základe toho plk. gšt. Pilfousek vydal rozkaz, aby začal postupovať predvoj brigády, ktorý o 06.00 h spolu s priezvedným oddielom vstúpil do boja pozdĺž cesty z Feliksovky do Lipovca a okolo 10.00 h sa zmocnil návršia po oboch stranách cesty. V tejto situácii veliteľ brigády vydal rozkaz na útok hlavných síl za podpory tankov a delostrelectva. Rozkaz vydal napriek tomu, že nemecké jednotky, ktoré mali pôsobiť na krídlach Rýchlej brigády, sa ešte do plánovaného priestoru nedostali a že náčelník štábu brigády mjr J. Nosko mal výhrady proti ďalšiemu postupu bez zaistenia na krídlach. Útok hlavných síl sa začal o 12.30 h a čelné jednotky za pomerne vysokých strát o 16.00 h

¹⁷Tamže.

¹⁸VHA Trnava, f. VVZ, č. 80.220, Taj./1941, Vojnový denník VVZ od 22. 6. do 30. 10. 1941.

¹⁹VHA Trnava, f. Let. pluk – dôverné rozkazy, dôv. rozkaz č. 30 z 9. 8. 1941.

dosiahli okraj Lipovca. Plk. Pilfousek, ktorý sa domnieval, že boj o Lipovec je už rozhodnutý, hlásil veliteľovi nemeckého IL. zboru, že slovenské jednotky Lipovec dobyli. Skutočnosť však bola iná. Odpor sovietskych jednotiek brániacich Lipovec narastal. Navyše o 17.45 h asi dva prápory pechoty za podpory delostrelectva podnikli protiútok od osady Kamienka do pravého boku Rýchlej brigády s cieľom pretnúť cestu Ščasliava – Lipovec. Pravé krídlo brigády muselo ustúpiť a jednotkám, ktoré vstúpili do Lipovca alebo bojovali na jeho okraji, hrozilo obkľúčenie. Tento zvrät vo vývoji situácie prinútil veliteľa Rýchlej brigády, aby o 18.00 h vydal rozkaz na ústup do obranného postavenia 2 km východne od osady Ščasliava. V tomto čase k Lipovcu dorazili jednotky nemeckej 97. divízie, čo umožnilo konsolidovať situáciu ustupujúcej Rýchlej brigády zhruba na čiare jej ranajšieho útoku. Počas nasledujúceho dňa Rýchla brigáda okrem delostreleckého pluku 11 a motorizovanej pechotnej skupiny zostala pri osade Ščasliava. Delostrelecký pluk 11 podporoval postup nemeckých jednotiek, ktoré obsadili Lipovec. Motorizovaná pechotná skupina ako priezvedný oddiel nemeckej 295. divízie postupovala 24. júla na smere Lipovec – Granov až po Kalnik. V tomto dni sa jednotky Rýchlej brigády sústredili v priestore osady Ilince. Z bojov pri Lipovci mala Rýchla brigáda podľa oficiálnych správ 75 padlých, 167 ranených, 2 zajatých a 17 nezvestných. Boli to najväčšie straty padlých počas jedného dňa za celé obdobie bojov slovenských vojsk na východnom fronte.²⁰ V dôsledku strát a opotrebovanosti tankovej techniky boli tankové roty odoslané na Slovensko a brigáda, podľa hodnotenia ministerstva národnej obrany, po boji pri Lipovci „pre veľké straty nebola ďalšej bojovej činnosti schopná“.²¹ Navyše rýchle napredovanie nemeckých vojsk „vylúčilo bojový zásah slovenských peších divízií pre ťažkopádnosť pri presunoch a rýchly spád vojnových udalostí“.²² Predovšetkým tieto skutočnosti viedli ministra národnej obrany a veliteľa armády generála F. Čatloša k tomu, že 23. júla rozhodol o reorganizácii slovenskej armádnej skupiny, ktorá podľa jeho slov mala umožniť, aby slovenská armáda „čo najväčšou silou aktívneho mužstva mohla zasiahnuť do boja proti sovietskej armáde“.²³

Podstatu reorganizácie a úlohy s ňou spojené konkretizoval operačný rozkaz veliteľa armády č. 7 z 25. júla.²⁴ Týmto rozkazom gen. F. Čatloš nariadil vytvoriť jednu rýchlu divíziu (RD) „pokiaľ možno z aktívnych príslušníkov armády“, zo zvyšku „aktívnych príslušníkov armády“ doplnených záložníkmi najmladších ročníkov vytvoriť jednu pešiu divíziu a prebytky záložníkov sústrediť v osobitnej skupine. Pritom RD mala byť postavená z Rýchlej brigády a novovytvorených jednotiek zbraní a správ. Rozkaz výslovne stanovil, že pri tvorení nových jednotiek sa má vychádzať z toho, „že tieto budú bojovať“, a preto majú byť vybavené „najlepším personálom (aktívnym) a materiálom“. V rámci nariadenej reorganizácie mali byť pre RD postavené dva motorizované pešie pluky (č. 20 a 21), novosformovaný pioniersky prápor 11, spojovací prápor 2, tanková rota, divízna rota KPÚV a jednotky správ. Od Rýchlej brigády sa mal prevziať motorizovaný delostrelecký pluk 11 a motorizovaný priezvedný oddiel. Veliteľstvo vzdušných zbraní malo RD prideliť jednu ľahkú a jednu ťažkú protiletadlovú delostreleckú batériu a jednu pozorovaciu letku. Organizáciu RD potom upresňoval rozkaz veliteľa armády z 30. júla 1941.²⁵ Podľa tohto rozkazu mal byť okrem iného postavený aj cyklistický

²⁰Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava, MNO, Čas 1941, príloha č. 13a.

²¹Tamže, príloha č. 15.

²²VHA Trnava, f. MNO, č. 13/Taj., 1941.

²³VHA Trnava, f. MNO, 13/23/6.

²⁴Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 11.

Pred vydaním rozkazu na reorganizáciu slovenskej armádnej skupiny gen. F. Čatloš odmietol návrhy veliteľov peších divízií, ktorí mu 16. júla odporúčali, aby v bojovom nasadení ponechal Rýchlu brigádu a pre strážne úlohy v ty-le nemeckých vojsk vyčlenil 2 až 3 pešie prápory a zvyšok vojska odoslal späť na Slovensko. Rovnako odmietol aj alternatívny návrh plk. A. Malára na vytvorenie jednej kombinovanej divízie.

VHA, f. RD, 30/1/7.

²⁵VHA Trnava, f. VA, 1/7-7-12, č. 107.278/Taj., 3. odd., 1941.

prápor (veliteľstvo, štábná rota, dve cyklistické roty). Čiastkové zmeny v organizácii RD však prebiehali až do zlúčenia zvyškov Rýchlej brigády s hlavnými silami divízie na konci druhej dekády augusta 1941. Oproti pôvodným zámerom nebola v nej tanková rota a cyklistický prápor. K 20. augustu 1941 sa RD skladala z veliteľstva, štábnej roty, strážnej čaty, štábnej automobilovej čaty, oddielu poľného žandárstva, poľného súdu, dvoch motorizovaných peších plukov (20. a 21., každý po dvoch peších práporoch), delostreleckého pluku 11, priezvedného oddielu 11, divíznej roty KPÚV 11, divíznej roty horských kanónov (HKB) 11, ľahkej protiletadlovej delostreleckej batérie 13, ťažkej protiletadlovej delostreleckej batérie 8, pozorovacej letky 1, jednotiek správ (intendančný park, poľné pekárne, poľný bitúnok, zdravotnícka rota, zdravotnícka automobilová, poľná nemocnica, divízny zbrojný park, nákladné automobilové kolóny č. 315, 503 a 508, divízne automobilové dielne, park pohonných látok) a poľnej pošty 6.²⁶ RD v tomto čase mala spolu 371 dôstojníkov, 90 rotmajstrov a 8060 príslušníkov mužstva. V jej výzbroji bolo 4898 pušiek, 2111 pištolí, 256 ľahkých a 57 ťažkých guľometov, 22 mínometov, 12 protiletadlových kanónov 2 cm, 4 protiletadlové kanóny 8,8 cm, 40 kanónov proti útočnej vozbe 3,7 cm, 16 húfníc 10 cm, 4 kanóny 10,5 cm, 201 osobných automobilov, 893 nákladných automobilov, 139 motocyklov a 282 bicyklov.²⁷ Hoci minister národnej obrany a veliteľ armády gen. F. Čatloš „využil všetky možnosti a vybavil RD všetkými rýchlymi prostriedkami, ktorými slovenská armáda disponovala..., nemohol predsa vytvoriť RD v plnej miere podľa moderných zásad pre nedostatok pancierových poťážne motorizovaných prostriedkov“. Aj preto sa na MNO počítalo s tým, že táto divízia môže byť použitá len „pre primerané úlohy svojej bojovej hodnoty“ a „treba počítať s tým, že po krátkej bojovej činnosti bude ju nutné stiahnuť, aby pre nedostatok potrebných materiálnych doplnkov nebola vystavená úplnému zničeniu“.²⁸ Divízia bola síce pomenovaná ako Rýchla, ale v skutočnosti bola neplnohodnotnou motorizovanou divíziou. Na MNO prevládala názor, že pre „aktívnu účasť slovenskej armády až do ukončenia nemecko-sovietskej vojny, bolo by treba postaviť novú, modernú RD s hlavným zreteľom na mohutnú výbavu tankovú, účinnými protitankovými zbraňami a silným delostrelectvom“ a že ponechanie takto vybavenej RD v boji „vyžaduje primeranú zálohu všetkých materiálnych prostriedkov a zaistenie ich stáleho dopĺňovania hlavne z cudziny“.²⁹

MNO sa skutočne pokúsilo získať potrebnú výzbroj nákupom v Nemecku. Už v júli 1941 predložilo svoje požiadavky nemeckému vojenskému atašé v Bratislave pplk. H. Beckerovi a šéfovi nemeckej vojenskej misie gen. P. von Ottovi. Okrem nákladných automobilov požadovalo 27 tankov vz. 38 vybavených rádiostanicami a záložnými súčiastkami, 2 batérie protiletadlových kanónov 8,8 cm, 3 batérie protiletadlových kanónov 2 cm, 3 letky stíhacích a 2 letky pozorovacích lietadiel čs. výroby vybavených rádiostanicami, 4 batérie KPÚV 3,7 cm, 4 batérie kanónov 7,5 cm, 86 plameňometov, rôznu muníciu, 40 000 ručných granátov, rôznu spojovaci, ženijný, zdravotnícky, veterinárny a iný materiál. Avizovalo aj svoj záujem neskoršie získať 142 nemeckých bombardovacích, dopravných a prieskumných lietadiel.³⁰ Na začiatku marca 1942 však MNO muselo v správe určenej pre predsedu slovenskej vlády konštatovať, že z nemeckej strany dostalo 24. januára 1942 „oznámenie skoro záporné“ a že hoci „veľkorysé vyzbrojenie nášho vojska“ predsedovi vlády prisľúbil sám A. Hitler, „vojenské kruhy nevidia možnosti nám dodať potrebný materiál. A síce požiadavka kladená slovenskou armádou podľa toho nemôže byť predbežne buď vôbec (pri letectve) alebo čiastočne (automateriál a munícia) splnená.“³¹ MNO zároveň predsedu vlády upozornilo, že „nie je možné rátať s úspeš-

²⁶VHA Trnava, f. VA, 1/2-3-3, č. 107. 310/Taj., 3.odd., 1941.

²⁷Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, príloha č. 1 a 2.

²⁸Tamže, príloha 2.

²⁹VHA Trnava, f. MNO, 13/23 – 6, 1941.

³⁰Tamže.

³¹VHA Trnava, f. MNO, 15/52/57, č. 82.O75/Taj., 1942.

ným a výdatným aktívnym zasahovaním slovenského vojska do operačných akcií na jar 1942, keď Nemecko nesplní aspoň minimálne požiadavky na dodávky výzbroje pre slovenskú armádu. Tie mali predstavovať dodávky nemeckých lietadiel pre 2 prieskumné letky, 3 stíhacie letky (Me 109), 1 dopravnú letku (Ju 52), 1 kuriérnu letku, ďalej 3 batérií protiletadlových kanónov 8,8 cm, 3 batérií protiletadlových kanónov 2 cm, 4 batérií KPÚV 5 cm, 4 batérií kanónov 7,5 cm, rôznej munície, ženijného, spojovacieho, zdravotníckeho a iného materiálu.³² Minimálny program na prezbrojenie samotnej RD vychádzal o. i. z predpokladu, že divízia bude vždy zaradená v rámci nemeckej vyššej jednotky a preto, aby mohla byť zásobovaná z nemeckých zdrojov, musí byť vybavená nemeckým materiálom. Preto požadovali napr. 26 motorizovaných ľahkých húfnic 10, 5 cm s 26 pásovými ťahačmi, 14 motorizovaných kanónov 10 cm so 14 strednými pásovými ťahačmi, 10 motorizovaných pechotných diel 15 cm, 21 motorizovaných protitankových kanónov 5 cm, 7 tankov LT vz. 38, 500 nákladných automobilov, 150 terénnych pásových vozidiel, 1 pozorovaciu letku (12 lietadiel Fw-189), 1 stíhaciu letku (15 lietadiel Me-109), 1 kombinovanú letku (lietadlá Ju-52, Fi-156, Me-110, Ju-87) atď.³³

V čase od 10. do 17. augusta bola RD (bez jednotiek Rýchlej brigády) zhromaždená v priestore Grodek Jagielonski – Lubień Wielki. Tu dňa 12. augusta prevzal velenie plukovník J. Turanec (náčelník štábu pplk. gšt. V. Talský, od konca novembra 1941 pplk. gšt. A. Ballay). Jednotky divízie vykonávali intenzívny výcvik v motorizovaných formáciách, najmä jazdy v kolóne, ako aj rýchle nastupovanie a vystupovanie z dopravných prostriedkov počas rôznych fáz boja. Výcvik vyvrcholil 12. a 13. augusta ostrou strelbou motorizovaných peších plukov na strelnici pri Janove (severozápadne od Ľvova) za účasti hipomobilného delostreleckého oddielu 31. delostreleckého pluku novopostavenej Zaisťovacej divízie (ZD). Ostrej strelby sa zúčastnil gen. F. Čatloš a šéf nemeckej vojenskej misie gen. P. von Otto. Od 18. do 20. augusta sa divízia presúvala do priestoru Winnica, aby bola k dispozícii nemeckej skupine armád Juh. Tu sa k nej pripojili aj zvyšky jednotiek Rýchlej brigády. Na zabezpečenie spojenia s nadriadenými nemeckými veliteľstvami bol pri RD zriadený Nemecký spojovací štáb pod velením podplukovníka von Langsdorfa.

Rozhodnutie postaviť v rámci reorganizácie slovenskej armádnej skupiny druhú divíziu ako pešiu, veliteľ armády konkretizoval nariadením z 26. júla. Ukladal v ňom postaviť Zaisťovaciu divíziu, ktorú mali tvoriť veliteľstvo divízie, štábna rota, štábna autokolóna, poľný súd a prokurátor, oddiel poľných žandárov, pešie pluky 101 a 102 (každý po dvoch peších práporoch), hipomobilný delostrelecký pluk 31 (s dvoma delostreleckými oddielmi), jazdecký priezvedný oddiel, náhradný peší prápor (tri pešie a jedna guľometná rota), spojovací prápor 1, pionierska rota, železničná stavebná rota 11, 14. ľahká batéria DPLP, pracovná rota, jednotky správ (intendančný park, poľné pekárne, poľný bitúnok, dezinfekčná kolóna, poľná nemocnica, zdravotnícka rota, veterinárna ambulancia, divízny zbrojný park, nákladné automobilové kolóny 509 a 551) a poľná pošta 8.³⁴ Na začiatku septembra 1941 mala ZD 296 dôstojníkov, 98 rotmajstrov a 7774 príslušníkov mužstva. V jej výzbroji bolo 5188 pušiek, 1951 pištolí, 217 ľahkých a 49 ťažkých guľometov, 7 protiletadlových kanónov 2 cm, 6 mínometov 8 cm, 8 horských kanónov 7,5 cm, 24 KPÚV 3,7 cm, 24 húfnic 10 cm atď.³⁵ Útvary a jednotky ZD, pod velením plk. gšt. A. Malára (náčelník štábu pplk. gšt. J. Krnáč od začiatku novembra 1941 pplk. gšt. K. Pekník a od začiatku decembra 1941 pplk. gšt. F. Urban) boli koncom augusta rozmiestnené v priestore od Drogobyča a Ravy Russkej po Bučač južne od Tarnopľa.

Prebytky osôb, ktoré vznikli po vytvorení RD a ZD, boli na základe nariadenia veliteľa armády F. Čatloša od 9. augusta odsúvané na Slovensko, následkom čoho sa počet príslušníkov slo-

³²Tamže.

³³Tamže.

³⁴VHA Trnava, f. 15/74/69, č. 82.108 Taj./III, 1942.

³⁵VHA Trnava, f. VA, č. 101.130/Taj., 1.odd., 1941.

venskej armády nasadených do vojny proti Sovietskemu zväzu znížil o 35 623 mužov.³⁶ „Veliteľ slovenskej armádnej skupiny následkom toho stal sa v poli bezpredmetným a 12. augusta musel odísť do zázemia... Odchod z poľa mu už predtým niekoľko razy šéf nemeckej vojenskej misie odporúčal a preto ani iné riešenie nemohol veliteľ slovenskej armádnej skupiny voľiť.“³⁷ V súvislosti so svojím odchodom do zázemia F. Čatloš vydal 10. augusta nariadenie, ktorým určil dňom 12. augusta za veliteľa slovenských jednotiek nachádzajúcich sa v poli generála A. Pulanicha a zveril mu právomoci veliteľa poľného zboru.³⁸ Pulanichovi mali podliehať RD, ZD, zborové jednotky (štábná rota 11, štábná autokolóna 11, spojovací prápor 11, spojovací park 11, automobilové dielne 1, záloha automobilového materiálu 11, záloha zbrojného materiálu 11, zbrojný park 11) a vzdušné zbrane s tým, že po taktickej stránke mali velitelia divízií vykonávať úlohy podľa rozkazov príslušného nemeckého veliteľstva. Gen. A. Pulanich mal udržiavať spojenie so všetkými slovenskými jednotkami v poli, s nemeckými veliteľstvami, ktorým boli takticky podriadené RD a ZD, ako aj so zápolím (MNO). Mal sa starať o doplňovanie osôb a materiálu a mohol so súhlasom nemeckého velenia meniť zostavu a počtové stavy RD a ZD.³⁹ Náčelníkom štábu veliteľstva poľného zboru sa stal pplk. gšt. K. Pekník.

Organizačné zmeny zasiahli aj vzdušné zbrane, ktorých veliteľstvo sa k 14. augustu 1941 nachádzalo v meste Lubień Wielki. Letka 1 s 15. batériou DPLP bola vo Vinnici, 8. a 3. batéria DPLP boli v Ilinciach, 4. batéria DPLP v Lubieni Wielkom, letka 2 bola na letisku v Spišskej Novej Vsi, letka 3 na letisku Komarno, letka 12 na letisku Gajsin, letka 13 na letisku Tulčin.⁴⁰ V nasledujúcich dňoch došlo v zložení leteckých jednotiek nasadených v poli k podstatným zmenám. Lietajúci sled stíhacej letky 13 odletel 15. augusta na letisko Piešťany a 17. augusta odletel lietajúci sled pozorovacej letky 3 z letiska Komarno na letisko v Nitre.⁴¹ Po presune uvedených leteckých jednotiek na Slovensko zostali v poli len dve letky, a to pozorovacia letka 1 a stíhacia letka 12. Ďalšou podstatnou zmenou, ktorá sa udiala 21. augusta 1941, bolo zrušenie poľného Veliteľstva vzdušných zbraní a vytvorenie štábu vzdušných zbraní v rámci veliteľstva poľného zboru, ktoré tak malo „štáb pre pozemnú armádu“ (náčelník štábu pplk. gšt. K. Pekník) a „štáb vzdušných zbraní“ (náčelník štábu a súčasne zástupca veliteľa vzdušných zbraní pplk. gšt. E. Novotný).⁴² Štáb vzdušných zbraní mal šesť oddelení (letecké, oddelenie protiletadlového delostrelectva, vzdušného spravodajstva, osobné, technické, meteorologické) a pomocný úrad.⁴³ V dňoch 23. až 25. augusta sa štáb vzdušných zbraní presunul z Lubieňa Wielkého do Kazatina. Nasledujúci deň sa letky 1 a 12 sústredili na letisku v Berdičove a 28. augusta preleteli na letisko Belaja Cerkov, kde sa presunula aj 15. batéria DPLP. Už 3. septembra sa však všetky tri jednotky presunuli na letisko 5 km severne od Skviry. O deň neskoršie bola stíhacia letka 12 daná k dispozícii veliteľstvu nemeckej 6. armády a 6. septembra sa spolu so 4. batériou DPLP presunula na letisko Gubin (asi 70 km severne od Kyjeva). Z tohto letiska mala plniť najmä úlohy spojené s ochranou mostov cez Dneper pri Garnostajpole a Morovsku (v prospech nemeckého LI. zboru). Už v podvečer 7. septembra vyštartovalo k prvej bojovej úlohe v tomto priestore 10 stíhacích lietadiel B-534. Počas plnenia úlohy čtk. J. Drlička zostrel sovietke lietadlo I-16, ktoré sa zrútilo asi 3 km južne od mosta cez Dneper pri Garnostajpole. Bolo to prvé vzdušné víťazstvo slovenského letectva na východnom fronte.⁴⁴ Nasledujúci deň trojčlenné roje stíhacej letky 12 opäť hliad-

³⁶VHA Trnava, f. VA, 4/35-1-4, 1941.

³⁷Do 3. 8. 1941 malo slovenské vojsko v poli straty 106 mŕtvych, 180 ranených a 22 nezvestných.

VHA Trnava, f. MNO, 14/62/1, č. 995/3, Taj., 1941.

³⁸VHA Trnava, f. MNO, 13/23 – 17, č. 981/Taj., 1941.

³⁹VHA Trnava, f. VA, č. 101.176/Taj., 1.odd., 1941.

⁴⁰VHA Trnava, f. MNO, 13/27/7, č. 856/15, Taj., 1941.

⁴¹VHA Trnava, f. VVZ, č. 80.220/Taj., 1941. Vojnový denník VVZ od 22.6. do 30. 10. 1941.

⁴²Tamže.

⁴³Tamže.

⁴⁴VHA Trnava, f. MNO, č. 748/1, Taj., 1941

kovali nad priestorom Garnostajpol – Morovsk, pričom čat. I. Kocka zostrelil ďalšie sovietske lietadlo I-16.⁴⁵ K novému stretnutiu letky 12 so sovietskymi stíhačmi došlo 10. septembra. Z jedenástich lietadiel zostalo letke po skončení vzdušných bojov v uvedených dňoch len sedem bojaskopných.⁴⁶ Napriek tomu 12. septembra uskutočnila štyridsať letov na ochranu mostov cez Dneper. Letka v tomto priestore intenzívne hliadkovala až do 17. septembra.

Po odchode letky 12 zo Skviry zostala letka 1 bez leteckej ochrany. Preto náčelník štábu vzdušných zbraní pplk. gšt. E. Novotný 11. septembra požiadal MNO, aby k tejto letke zo Slovenska ihneď vyslali trojčlenný roj stíhacích lietadiel s určením ako záloha pre letku 12 s vedľajšou úlohou chrániť letku 1.⁴⁷ Požadovaný stíhací roj odletel zo Slovenska 13. septembra.⁴⁸ Operačným rozkazom štábu vzdušných zbraní č. 13 zo 14. septembra 1941 bol tento roj pridelený letke 1 s úlohou chrániť ju nad frontom.⁴⁹ Tým istým operačným rozkazom bolo letke 1 nariadené, aby sa spolu s 15. batériou DPLP presunula do priestoru Vasilkova. O niečo neskôr, 17. septembra, štáb vzdušných zbraní nariadil, aby sa do tohto priestoru (na letisko Mytnica) presunula aj letka 12 so 4. batériou DPLP a tým istým operačným rozkazom (č. 14) podriadil roj stíhačov, dovtedy pôsobiaci pri letke 1, letke 12.⁵⁰

Do reorganizácie slovenskej armádnej skupiny na poľný zbor sa jej pozemné vojská, okrem Rýchlej brigády, nezúčastnili na významnejšej bojovej akcii a najväčšou záťažou pre ne boli dlhé a vyčerpávajúce presuny na východ za postupujúcim nemeckým frontom.⁵¹ Po skončení reorganizácie sa charakter ich činnosti zmenil. Spolu s jednotkami vzdušných zbraní, ktoré zostali v poli, začali od septembra 1941 plniť bojové úlohy tak v rámci nemeckých prvosledových vojsk (RD), ako aj na obsadenom území (ZD).

Koncom augusta sa nemeckej 6. armáde podarilo severne od Kyjeva prekročiť Dneper, preniknúť k Desne a v priestore Černigova sa spojiť s nemeckou 2. armádou zo skupiny armád Stred. 12. septembra vyrazili divízie 1. tankovej skupiny v predmostia pri Kremenchugu na sever, v ústrety vojskám 2. tankovej skupiny pôsobiacej v zostave skupiny armád Stred. O tri dni neskoršie sa obe tankové skupiny spojili pri Lochvici a dokončili obkľúčenie štyroch armád sovietskeho Juhozápadného frontu. Do tejto vrcholnej fázy bojov o Kyjev mala zasiahnuť aj RD, ktorá 23. augusta prešla do podriadenosti veliteľstva nemeckej skupiny armád Juh a 24. augusta sa presunula do priestoru Skviry. Tu zostala do 14. septembra ako pohyblivá záloha veliteľstva skupiny armád Juh, v druhom slede nemeckých vojsk nasadených na fronte pred Kyjevom a južne pozdĺž Dnepra. Medzitým (9. 9. 1941) bola podriadená veliteľovi nemeckej 6. armády gen. poľnému maršalovi W. von Reichenau. Už 11. septembra však prešla do podriadenosti veliteľa XXXIV. zboru (veliteľ genpor. Schaal), v rámci ktorého mala byť nasadená do obrany južne od Kyjeva pri rieke Dneper, v úseku Ukrajinka – Chodosovka s úlohou vystriedať nemecký 514. pluk (294. div.) a zaistiť západný breh rieky.⁵² Presun RD do priestoru jej bojového nasadenia sa začal 14. septembra. V tom istom dni vydal veliteľ XXXIV. zboru rozkaz, aby mu RD dala k dispozícii osobitnú skupinu v zložení: jedna delostrelecká batéria od delostreleckého pluku 11, mostová súprava, pionierska čata, čata protiletadlových kanónov 2 cm a jeden protiletadlový kanón 8,8 cm.⁵³

Veliteľstvo RD sa do večera 14. septembra etablovalo v Nižnej Olšanke. Tu plukovník J. Turanec dostal rozkaz veliteľa XXXIV. zboru, aby jeho jednotky v noci zo 14. na 15. sep-

⁴⁵VHA Tmava, f. Let. pluk – dôverné rozkazy, dôv. rozkaz č. 38 zo 16. 9. 1941.

⁴⁶Tamže.

⁴⁷VHA Tmava, f. VVZ, č. 80.220/Taj., 1941, Vojnový denník VVZ od 22.6. do 30. 10. 1941.

⁴⁸VHA Tmava, f. MNO, 13/27/1, č. 855/1, Taj., 1941.

⁴⁹VHA Tmava, f. Let. pluk – dôverné rozkazy, dôv. rozkaz č. 44 z 13. 10. 1941.

⁵⁰VHA Tmava, f. MNO, 13/30/1, č. 860/1, Taj., 1941.

⁵¹VHA Tmava, f. MNO, 13/44/1, č. 876/1, Taj., 1941.

⁵²Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 49.

⁵³Tamže, s. 60.

tembra prevzali od nemeckého 514. pluku pásmo obrany od osady Ukrajinka po Chodosovku. Južným susedom RD mala byť nemecká 294. divízia a severným 95. divízia. Protistojače sovietske vojská mali svoje hlavné obranné postavenie na východnom brehu Dnepra, ale ich predné stráže boli vysunuté až na západnom brehu rieky. Úlohou RD bolo znemožniť protivníkovi, aby sústredil väčšie sily na ostrove Kozinka, zabrániť jeho jednotkám prekročiť Dneper v priestore osady Ukrajinka a v prípade, že by sa im to podarilo, vytlačiť ich späť na východný breh.⁵⁴ Pásmo RD bolo rozdelené na dva úseky. Severný bránil peší pluk 21 s dvoma prápormi v prvom slede. Južný úsek obsadil peší pluk 20 svojím 1. práporom a plukovnými jednotkami. Jeho 2. prápor tvoril divíziu zálohu spolu s priezvedným oddielom a divíznou rotou KPÚV 11. Delostrelecký pluk 11 prideliť svoj I. oddiel pešiemu pluku 21 a II. oddiel pešiemu pluku 20. Vzhľadom na to, že XXXIV. zbor plánoval v ranných hodinách 17. septembra útok s cieľom prehradiť cestu Perejaslav – Jerkovci, dostala RD rozkaz 15. septembra pútať delostreleckou paľbou pozornosť protivníka a letka 1, posilnená jedným rojom stíhacích lietadiel, mala vykonávať pozorovacie lety v priestore Kanev – Berezaň i prieskum ciest Zolotonoša – Kyjev a Jagotin – Kyjev v prospech nemeckých jednotiek, ktoré mali prekročiť Dneper. Vinou zlého stavu vzletovej a pristávacej plochy na letisku Skvira však letka túto úlohu nemohla splniť a večer sa premiestnila na letisko Mytnica, asi 2 km južne od Vasilkova. Úlohu stanovenú na 15. septembra plnila ráno nasledujúceho dňa.⁵⁵ V priebehu 16. septembra sa na rozkaz veliteľa XXXIV. zboru rozšírilo obranné pásmo RD ďalej na sever, po obec Vyšenki.⁵⁶ Pravý sused RD – 294. divízia, za spoluúčasti osobitnej skupiny pod velením npor. J. Orthofera (6 dôstojníkov, 1 rotník a 320 príslušníkov mužstva), prekročila 16. septembra Dneper pri Ržičove, a preto RD musela v nasledujúcich dňoch (do rána 19. septembra) rozšíriť svoje obranné pásmo smerom na juh až po osadu Stajki.⁵⁷ 19. septembra nemecké vojská vstúpili do Kyjeva a za nemeckými jednotkami postupujúcimi na sever od ľavého krídla RD vznikla medzera, ktorú museli jednotky RD vyplniť až po južné predmestie Kyjeva. Obranné pásmo RD tak dosiahlo šírku 48 km.⁵⁸ Počas 19. septembra oba pešie pluky RD vysielali na ostrov Kozinka svoje hliadky, ktoré mali zistiť prítomnosť protivníka a v priebehu nasledujúceho dňa jednotky pešieho pluku 20 tento ostrov obsadili. Intenzívnu činnosť v čase od 17. do 21. septembra uskutočňovala pozorovacia letka 1, ktorá pod ochranou lietadiel stíhacej letky 12 sledovala komunikácie juhovýchodne od Kyjeva, bombardovala a ostreľovala ustupujúce kolóny sovietskych jednotiek. V popoludňajších hodinách 21. septembra veliteľ XXXIV. zboru vydal rozkaz, aby sa RD okamžite sústredila a pripravila na presun do priestoru Beloj Cerkvi.⁵⁹ K divízii sa mali vrátiť aj jednotky osobitnej skupiny, ktoré sa v predchádzajúcich dňoch zúčastnili na zabezpečení prechodu nemeckej 132. pešej divízie cez Dneper, zatiaľ však bez mostovej súpravy 11 a pionierskej čaty, ktoré sa k RD vrátili až 28. septembra. Bojové nasadenie RD v priestore južne od Kyjeva sa tým skončilo. Veliteľ nemeckej 6. armády gen. poľný maršal W. von Reichenau ho v liste gen. A. Pulanichovi zhodnotil takto: „Rýchla divízia bola za veľkej zničujúcej bitky o Kyjev dôležitým členom. Pionieri a delostrelectvo mali rozhodujúci podiel na prechode nemeckej divízie cez Dneper. Slovenská stíhacia a pozorovacia letka v nebojácnych letoch ukázala veľkú odvahu a veľké letecké umenie...“⁶⁰

Do priestoru Beloj Cerkvi sa jednotky RD presunuli 22. septembra. Tu sa veliteľ divízie dozvedel, že príchodom do tejto oblasti podlieha veliteľstvu nemeckej skupiny armád Juh a má sa pripraviť na ďalší presun do priestoru Kremenčug – Alexandria.

⁵⁴Tamže, s. 63.

⁵⁵Tamže, s. 69.

⁵⁶Tamže, s. 73.

⁵⁷Tamže, s. 82.

⁵⁸Tamže, s. 89.

⁵⁹Tamže.

⁶⁰Tamže, s. 99.

Medzitým došlo k reorganizácii veliteľstva poľného zboru. Minister národnej obrany a veliteľ armády gen. F. Čatloš ho rozkazom z 18. septembra nariadil zreorganizovať dňom 20. septembra na Spojovací štáb slovenskej poľnej armády. Za veliteľa Spojovacieho štábu ustanovil plukovníka B. Dúbravca, ktorému podliehali: telegrafná rota 11 so spojovacím parkom 11, muničný sklad so zálohou výzbrojného materiálu, automobilové dielne 1 so zálohou automobilového materiálu, armádný proviantný sklad, nákladné automobilové kolóny 509 a 511, pracovné rotý 52 a 53 a poľná pošta 16. Úlohou veliteľa Spojovacieho štábu bolo udržiavať spojenie so všetkými jednotkami v poli a so zápolím. Z doterajšieho štábu vzdušných zbraní sa opäť vytvorilo samostatné Veliteľstvo vzdušných zbraní, ktoré malo šesť oddelení (letecké, protiletadlového delostrelectva, vzdušného spravodajstva, osobné, technické a meteorologické), pomocný úrad, štábnu rotu, štábnu automobilovú kolónu, zdravotnícku a hospodársku správu. Samostatnými sa stali aj veliteľská RD a ZD.⁶¹

Nový ubytovací priestor RD bol od Beloj Cerkvi vzdialený asi 300 km. Túto vzdialenosť mala RD prekonať za dva dni. Presun sa začal 25. septembra. Na konci dňa jej jednotky dosiahli Korsuň. Na druhý deň sa museli pohybovať po veľmi zlých cestách, čo spôsobilo, že do určeného ubytovacieho priestoru sa k večeru dostali len motorizované pešie pluky 20 a 21 a veľká časť motorových vozidiel bola poškodená. Preto bol na veliteľstve RD, ktoré sa etablovalo v Onufrievke, vypracovaný rozkaz nariaďujúci vykonať čiastkové organizačné zmeny.⁶² Najvýznamnejšia z nich postihla delostrelecký pluk 11. Jeho veliteľstvo malo vytvoriť dva delostrelecké oddiely (I/11 del. oddiel s dvoma ľahkými batériami, II/11 del. oddiel s jednou ľahkou a jednou hrubou batériou). Samo veliteľstvo delostreleckého pluku 11 bolo zrušené ako taktické a ponechané len ako hospodárske a materiálne veliteľstvo. Veliteľ delostreleckého pluku s najnevýhnutnejším personálom bol priradený k štábnejrote veliteľstva RD.

Ráno 28. septembra 1941 bola RD podriadená veliteľstvu 1. tankovej skupiny genplk. E. von Kleista (6. 10. premenovaná na 1. tankovú armádu), ktorá pôsobila na hlavnom smere úderu skupiny armád Juh, usilujúcej sa dobyť Donbas a Krym. Po rozvinutí útoku z priestoru Dnepropetrovska sa 1. tanková armáda 7. októbra spojila sverozápadne od Osipenka s nemeckou 11. armádou, útočiacou pozdĺž pobrežia Azovského mora a uzatvorila obkľúčenie vojsk dvoch armád (18. a 9.) sovietskeho Južného frontu v priestore severne od Azovského mora. Týchto udalostí sa mala aktívne zúčastniť aj RD. Veliteľstvo 1. tankovej skupiny 28. septembra nariadilo, aby sa počas nasledujúceho dňa premiestnila do priestoru Počino Margaritovka – Kramarka – Ševskie – Topčinskije – Voznesenskaja. Túto úlohu však RD v stanovenom čase nemohla splniť pre nepriaznivé počasie a neschodnosť ciest. Jej jednotky dosiahli určené priestory až ráno 30. septembra. Už na druhý deň bola RD rozkazom veliteľa 1. tankovej skupiny podriadená III. tankovému zboru gen. E. von Mackensena. 13. tanková divízia tohto zboru prenikla východne od RD k rieke Oreľ a obsadila úsek Pereščepino – Rodzianky. Keďže mala ďalej pokračovať v postupe južným smerom, dostala RD rozkaz prevziať pásma 13. tankovej divízie, zabrániť protivníkovi preniknúť cez čiaru Rodzianky – Pereščepino, znemožniť mu prechod rieky Oreľ pri Pereščepine, a tak chrániť tylo 1. tankovej skupiny proti možným útokom Červenej armády od východu a severovýchodu.

Výmenu 13. tankovej divízie, prevzatie jej pásma a nadviazanie kontaktu s jednotkami 5. tankovej divízie SS Wiking (južne od RD) mala RD vykonať 2. októbra v ranných hodinách. Výmena jednotiek 13. tankovej divízie bola dokončená v noci na 3. októbra. Už v ranných hodinách tohto dňa musel II/21 prápor odrážať pokus sovietskych jednotiek preniknúť do jeho

⁶¹VHA Trnava, f. MNO, č. 874/3, Taj., 1941.

VHA Trnava, f. MNO, č. 884/1, Taj., 1941.

Funkciu veliteľa spojovacieho štábu prevzal 14. novembra 1941 plk. gšt. A. Malár, veliteľ Zaisťovacej divízie. VHA Trnava, f. ZD, I/35, Dôverný rozkaz veliteľstva ZD č. 31. Spojovací štáb sa zlúčil so Zaisťovacou divíziou VHA Trnava, f. ZD, I/36, Dôverný rozkaz veliteľstva ZD č. 4.

⁶²Slovenská rýchla divízia v bochoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 106 – 107.

obranu. V popoludňajších hodinách dostal veliteľ I/21 práporu rozkaz vyčistiť les a priestor medzi riekou Samara – cesta na Rodzianki – Nadeždovka. Prápor bol posilnený jednou pionierskou rotou. Pri plnení úlohy však nenarazil na žiadny organizovaný odpor protivníka. Počas 4. októbra, keď obranné postavenia jednotiek RD boli rozmiestnené až v šírke 30 km, prebiehala obojstranná intenzívna prieskumná činnosť a delostrelecké prepady.

Nasadenie RD pri rieke Oreľ stratilo opodstatnenie po tom, čo sovietske vojská pod tlakom 1. tankovej skupiny ustúpili. Preto prešla znova do priamej podriadenosti veliteľstva 1. tankovej skupiny. Na základe jeho rozkazu hlavné sily RD začali v noci na 6. októbra presun do priestoru Orechova. Počas presunu, na poludnie 6. októbra, bola RD podriadená nemeckému XIV. tankovému zboru s úlohou vystriedať jeho 60. motorizovanú divíziu. Už nasledujúceho dňa však musel byť peší pluk 20, posilnený I. oddielom delostreleckého pluku 11, nasadený do medzery, ktorá vznikla v obkľúčovacom kruhu na styku 1. tankovej a 11. armády v priestore Orechova. Ostatné súčasti RD pokračovali v presune. Jeho cieľ však bol zmenený rozkazom veliteľa XIV. tankového zboru z 8. októbra, ktorý nariadil, aby sa divízia presunula do priestoru severne od mesta Polog.⁶³ Po splnení úlohy pri Orechove sa sem 9. októbra presunul aj peší pluk 20. V popoludňajších hodinách tohto dňa peší pluk 21 vystriedal jednotky 60. motorizovanej divízie, ktoré uzatvárali severnú časť obkľúčovacieho kruhu južne od Polog.⁶⁴ Jeho úlohou bolo nedovoliť sovietskym jednotkám preraziť obkľúčenie severným smerom a udržať styk so susednými nemeckými jednotkami. V obranných postaveniach južne od Polog zotrvali jednotky pešieho pluku 21 do popoludňajších hodín 10. októbra.

RD po skončení bojov v priestore Orechova a Polog čakal ďalší presun. 11. októbra 1941 dostal plk. J. Turanec rozkaz, ktorým veliteľ XIV. tankového zboru nariadil, aby RD prevzala zaistenie severného boku zboru.⁶⁵ Nariadenú úlohu divízia splnila na poludnie 12. októbra, keď jej jednotky v priestore Starý Kermenčik – Nová Petrikovka vystriedali pluk SS Nordland z 5. SS divízie Wiking. Popoludní toho istého dňa však musela opäť preskupiť svoje sily, pretože v priestore Starého Kermenčiku boli jej jednotky vystriedané jednotkami nemeckej 1. horskej divízie. Počas nasledujúceho dňa RD nadviazala dotyk s plukom SS Germania západne od obce Bogoslovskaja a 14. októbra zaútočil II. prápor pešieho pluku 20 za podpory delostrelectva na Petrovskoje. Medzitým sa hlavné sily divízie presúvali do priestoru Chlebobdarovka – Volnovacha, kde zotrvali až do konca októbra. Tu veliteľ RD, vzhľadom na veľký nedostatok dopravných a delostreleckých prostriedkov, nariadil vykonať organizačné zmeny, hoci mu nemecká vojenská misia 16. októbra navrhla, aby poslal do Bratislavy správu, že divízia už nie je schopná ďalšieho rýchleho postupu. Plukovník Turanec si k návrhu nemeckej vojenskej misie do svojho denníka poznamenal: „...Nemohol som dať k tejto otázke kladnú odpoveď a odpovedal som, že ja ako veliteľ som so svojou divíziou schopný i ďalej bojovať... Som teda bojaschopný, chcem aspoň na Don...“⁶⁶ Dňom 19. októbra veliteľ RD zrušil veliteľstvo divízneho delostrelectva a II. delostrelecký oddiel premenoval na delostrelecký oddiel 11. Zrušil pioniersky prápor 11 a v organizácii divízie ponechal len jednu pioniersku rotu. Ďalšou zrušenou jednotkou sa stala rota KPÚV 11. Menšie organizačné zmeny prebehli aj v pešom pluku 21 a spojovacom prápore.⁶⁷

⁶³Tamže, s. 136.

⁶⁴Tamže, s. 138.

⁶⁵Tamže, s. 143.

⁶⁶VHA Tmava, f. RD, 30/1/7. Denník gen. Turanca, od 20. 6. do 27. 11. 1941.

⁶⁷Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 154 – 156.

V hlásení o reorganizačných opatreniach na MNO veliteľ RD upozorňoval: „...ak sa RD má použiť i v roku 1942 na jar proti boľševikom, tak je treba ju sústrediť po skončení tohtoročného ťaženia na takom mieste, kde sa dá jej vozový park: 1. opraviť generálne a doplniť, 2. opraviť, doplniť a odstrániť nedostatky zistené pri terajších bojoch a operáciách vôbec. Ináč s RD na budúci rok nemôže nikto počítať.“

VHA Tmava, f. RD, 30/1/7. Denník gen. Turanca, od 20. 6. do 27. 11. 1941.

Reorganizácia RD však nebola jedinou zmenou v zložení slovenských vojsk nasadených v tomto čase na východnom fronte. Podstatné zmeny zasiahli vzdušné zbrane. Po skončení bojového nasadenia slovenských leteckých jednotiek v priestore Kyjeva odoslal zástupca veliteľa vzdušných zbraní pplk. E. Novotný 24. septembra žiadosť na MNO, aby k 15. októbru 1941 mohol odsunúť na Slovensko pozorovaciu letku 1, stíhaciu letku 12, armádny letecký park, 4. a 15. batériu DPLP.⁶⁸ Žiadosť odôvodňoval najmä tým, že pri odbornej prehliadke lietadiel boli zistené vážne chyby, ktoré ohrozujú bezpečnosť lietania (prasknuté drevené vrtule, popadávaná izolačná vrstva z pot'ahu lietadla, vlhké, plesnivé a čiastočne nahnité drevené súčiastky, hrdzavé kovové súčiastky atď.). Pplk. E. Novotný prerokoval navrhovaný odsun jednotiek vzdušných zbraní so zástupcom šéfa nemeckej leteckej misie, plk. D. Mennem ešte pred odoslaním žiadosti. Súhlas ministra národnej obrany s odsunom jednotiek vzdušných zbraní bol pplk. E. Novotnému oznámený 2. októbra.⁶⁹ Počas tohto dňa sa veliteľstvo II. perute, letka 1, letka 12 a 15. batéria DPLP presunuli z Mytnice na letisko ležiace asi 3 km západne od osady Bieliki (65 km severozápadne od Kremenčugu) a Veliteľstvo vzdušných zbraní spolu so 4. batériou DPLP do obce Kobeľáki.⁷⁰ O dva dni neskôr letka 1 vykonala dva prieskumné lety v prospech RD a okrem toho do 6. októbra vykonávala prieskum komunikácií v priestore Golubovka – Michajlovka – Afanasievka – Pereščepino – Možarovo. V tomto čase mala letka 1 len tri lietadlá schopné plniť úlohy a letka 12, štyri.⁷¹ Po odchode RD z priestoru Pereščepina sa veliteľstvo II. perute, letky 1 a 12 spolu s 15. batériou DPLP presunuli 7. októbra na letisko Nikolajevka (asi 100 km východne od Dnepropetrovska), s úlohou pokračovať v spolupráci s RD.⁷² Úloha sa však ukázala ako nereálna, a to pre neustále presuny RD. O tri dni neskôršie, t. j. 10. októbra, sa síce letky presunuli na letisko Sofievka (45 km severovýchodne od Krivého Rogu), ale už 13. októbra bola ich spolupráca s RD zrušená.⁷³ Medzitým pplk. E. Novotný navrhol MNO, aby bolo z poľa stiahnuté aj Veliteľstvo vzdušných zbraní, pretože po odchode jednotiek, ktorých odsun žiadal už 24. septembra, by z jednotiek vzdušných zbraní zostali nasadené len 8. a 13. batéria DPLP pri RD a 14. batéria DPLP pri ZD.⁷⁴ S odsunom jednotiek vzdušných zbraní na Slovensko vyjadriло súhlas aj velenie skupiny armád Juh, a tak pplk. E. Novotnému nič nebránilo, aby 15. októbra 1941 vydal rozkaz na ich presun do vlasti.⁷⁵

Ako prvý odletel 16. októbra lietajúci sled letky 1 pod velením npor. R. Galbavého, ktorý v tom istom dni pristál na letisku Zvolen. Po ňom nasledoval lietajúci sled letky 12 pod velením mjr. V. Kačku, ktorý po doplnení paliva v Kirovgrade pristál 17. októbra na letisku Spišská Nová Ves. Veliteľstvo vzdušných zbraní, pozemné sledy letiek 1 a 12 spolu so 4. a 15. batériou DPLP sa 18. októbra sústredili na nakladacej stanici v Piatichatke, odkiaľ sa vlakovými transportmi dopravili na Slovensko (26. októbra prišiel pozemný sled letky 12 a 4. batéria DPLP, 28. októbra Veliteľstvo vzdušných zbraní a 15. batéria DPLP, 29. októbra pozemný sled letky 1 so spravodajskou rotou a 13. novembra došiel na Slovensko aj armádny letecký park zo Lvova).⁷⁶ Odsunom leteckých jednotiek na Slovensko sa skončilo prvé obdobie po-

⁶⁸VHA Trnava, f. MNO, 14/6/2, č. 908/1, Taj., 1941.

⁶⁹Tamže.

⁷⁰VHA Trnava, f. MNO, 14/19/1, č. 925/1, Taj., 1941.

VHA Trnava, f. MNO, 14/20/1, č. 4.926/1, Taj., 1941.

⁷¹VHA Trnava, f. MNO, 14/30/1, č. 949/1, Taj., 1941.

⁷²VHA Trnava, f. MNO, 14/32/1, č. 951/1, Taj., 1941.

⁷³VHA Trnava, f. MNO, 14/52/2, č. 980/1, Taj., 1941.

Veliteľ RD plk. J. Turanec už v hlásení ministrovi národnej obrany gen. F. Čatlošovi z 11. októbra 1941 navrhol odsun leteckých jednotiek s odôvodnením, že „letka pozorovacia a stíhacia nie je schopná – čiže nestačí za nami a od doby bojov u Kyjeva nemohla byť použitá... preto odvolajte ich ihneď domov a nenechajte ich za nami zbytočne pochodovať, lebo to robí tu zlý dojem.“

VHA Trnava, f. RD, 30/1/7. Denník gen. Turanca od 20. 6. do 27. 11. 1941.

⁷⁴VHA Trnava, f. MNO, 14/52/2, č. 980/1, Taj., 1941.

⁷⁵Tamže.

⁷⁶VHA Trnava, f. MNO, 14/95/1, č. 1055/1, Taj., 1941.

sobenia slovenského letectva na východnom fronte. Od 22. júna do 25. októbra 1941 vykonali pozorovacie letky 1, 2 a 3 spolu 73 pozorovacích letov, 7 bombardovacích náletov, 5 hlbkových útokov, 1 vzdušný boj, 702 letov nad nepriateľským územím a 664 preletov pri presunoch. Z 38 pozorovacích lietadiel bolo 18 vyradených z bojového použitia v dôsledku poškodenia paľbou protivníka a opotrebovania. Stíhacie letky 12 a 13 uskutočnili 91 letov pri sprevádzaní slovenských pozorovacích lietadiel, 88 letov pri sprevádzaní nemeckých prieskumných lietadiel, 383 hliadkovacích letov, 14 bombardovacích útokov, 14 hlbkových útokov, 58 vzdušných bojov, zostrelili 3 sovietske lietadlá, vykonali 54 letov nad nepriateľským územím a 417 preletov pri presunoch. Z 39 lietadiel týchto stíhacích letiek bolo vyradených z bojového používania 29. Z toho 2 boli zostrelené, 6 havarovalo po boji, 20 bolo poškodených paľbou protivníka, pri presunoch a pod. a 1 havarovalo pri dezercii.⁷⁷

Do konca októbra 1941 nemecká skupina armád Juh obsadila juhozápadnú časť Donbasu a prenikla na prístupové cesty k Rostovu na Done. Veliteľstvo 1. tankovej armády v tejto situácii potrebovalo uvoľniť 60. motorizovanú divíziu z ochrany pobrežia Azovského mora, a preto sa rozhodlo nahradiť ju Rýchlou divíziou, ktorú 31. októbra podriadilo veliteľovi ARKO 301 (Artilleriekommando – veliteľstvo delostrelectva) gen. Ebertovi. Ebert v tom istom dni nariadil, aby RD 1. novembra prevzala od 60. motorizovanej divízie úlohy spojené s ochranou pobrežia od Mariupolu po ústie rieky Mius. Už v noci na 1. novembra sa do určeného priestoru nasadenia presunul peší pluk 21, ktorý vystriedal jednotky 60. motorizovanej divízie v priestore Buďonovky. Počas 1. novembra sa presunuli aj ostatné súčasti divízie. Priezvedný oddiel 11 vystriedal nemecké jednotky v priestore Veselo Voznesenskaja a peší pluk 20 prevzal ochranu pobrežia v úseku Mariupol – Kirpičov. Veliteľstvo RD sa rozvinulo v Buďonovke. Peší pluk 20 zostal v priestore Mariupola len krátky čas, pretože 3. novembra sa začal jeho presun na východné krídlo RD, kde prevzal ochranu pobrežia od ústia rieky Mius po Taganrog (mimo). V tomto čase hlavné sily nemeckej 1. tankovej armády postupovali smerom na Rostov, čo si okrem iného vyžadovalo predĺžovanie úseku RD, ktorý k 19. novembru siahal až po železničnú stanicu Morskaja. RD tak zabezpečovala ochranu pobrežia v dĺžke 100 km. Okrem toho ťažká batéria DPLP zostala v Mariupole na ochranu mesta a prístavu. Následkom ochorenia odišiel 19. novembra na Slovensko väčší počet dôstojníkov, medzi nimi aj obaja veliteľia peších plukov. Veliteľom pešieho pluku 20 sa po pplk. O. Zverinovi stal pplk. A. Králik (dočasne ho zastupoval mjr. J. Šmigovský, veliteľ I/20 práporu) a veliteľom pešieho pluku 21 sa po pplk. J. Černeкови stal mjr. J. Husár (dovtedajší veliteľ I/21 práporu).

Veliteľ RD počítal s tým, že po zaujatí postavení na pobreží Azovského mora divízia v nich prezimuje. Lenže vývoj bojov pri Rostove si vyžiadal nasadenie jej jednotiek v inom priestore. 17. novembra 1941 začal III. tankový zbor útok na Rostov a 21. novembra jeho vojská mesto obsadili. V tom istom dni, keď sa začal útok nemeckých vojsk na Rostov, začal sa aj protiútok vojsk sovietskeho Južného frontu do tyla a boku úderného zoskupenia 1. tankovej armády, v dôsledku ktorého nemeckým vojskám v Rostove hrozilo obklúčenie. To prinútilo veliteľa 1. tankovej armády genplk. E. von Kleista rýchlo posilňovať obranu pri rieke Tuzlov a neskôršie, 29. novembra, ustúpiť od Rostova.

Pre nepriaznivý vývoj situácie počas bojov o Rostov veliteľ nemeckej 1. tankovej armády už večer 19. novembra nariadil veliteľovi RD presun divízie a jej sústredenie severne od Taganrogu, kde mala byť pripravená zasiahnuť východným, severným alebo severozápadným smerom. Presun RD sa mal začať ráno 20. novembra. Pre nedostatok motorových vozidiel (z pôvodných 893 nákladných automobilov mala RD koncom novembra len 222) plk. J. Turanec rozhodol, že pridelenú úlohu nemôže plniť celá divízia, ale len jej časť – a to zosilnený peší pluk 21 (II/21 prápor, II/20 prápor, 20. a 21. rota KPÚV, 11., 20. a 21. rota horských kanónov,

⁷⁷RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944, zv. 1. Bratislava, MO SR, VITA 1998, s. 134 – 135.

13. batéria DPLP, delostrelecký oddiel 11 a pionierska rota 11), ktorý sa mal v dopoludňajších hodinách 20. novembra sústrediť v priestore Pokrovskoje – Trojskoje – Taganrog.⁷⁸ Ráno 20. novembra veliteľ RD nariadil, aby sa k zosilnenému pešiemu pluku 21 pripojil aj doplnený I/21 prápor. Spolu s vyčlenenými jednotkami sa presunulo i veliteľstvo RD a zaujalo nové veliteľské stanovište v osade Pokrovskoje. Priezvedný oddiel 11, veliteľstvo pešieho pluku 20 so štábnou rotou a I/20 práporom (všetko bez motorových vozidiel) prešli do priamej podriaďenosti veliteľa ARKO 301 a chránili pobrežie Azovského mora v oblasti Taganrogu. Večer 20. novembra dostalo veliteľstvo RD rozkaz, aby sa so svojimi jednotkami presunulo do priestoru Golodajevky. Od 21. novembra 1941 prešla RD do podriaďenosti veliteľa XIV. tankového zboru a na základe jeho rozkazu sa presunula do priestoru Želeboku, kde mala byť pripravená obsadiť záchytné obranné postavenia na čiare Okt'abrskij – Kamenná Tuzlovka – Kamšatskij – Pravo Tuzlovskij. Obsadenie postavenia sa realizovalo 24. novembra. Po ústupe nemeckých vojsk za postavenie RD sa táto ocitla v prvej línii. Jej pravým susedom bola 5. tanková divízia SS Wikíng a ľavým susedom 1. horská divízia. Do kontaktu s postupujúcimi sovietskymi jednotkami sa RD dostala pred obedom 24. novembra a už v popoludňajších hodinách jej severné krídlo muselo odraziť dva útoky protivníka. Útoky 295. divízie Červenej armády na postavenie RD pokračovali aj nasledujúci deň. Večer 25. novembra nariadil veliteľ RD zapáliť obec Kamenná Tuzlovka, ktorá bola východiskovým bodom útokov protivníka. Prepad osady bol naplánovaný na polnoc z 26. na 27. novembra. Uskutočnila ho prepadová skupina zložená z pešej čaty, družstva pionierov a čaty 2 cm protiletadlových kanónov. Ani nie o pol hodinu bola dedina v plameňoch a prepadová skupina sa o 2.45 h vrátila do postavenia RD.⁷⁹

Popoludní 27. novembra 1941 plk. J. Turanec odovzdal velenie novému veliteľovi RD plk. gšt. A. Malárovi. Novým náčelníkom štábu RD sa stal pplk. gšt. A. Ballay.⁸⁰ V tomto čase bola divízia rozdelená na niekoľko častí. Jej hlavné sily (zosilnený peší pluk 21, delostrelecký oddiel 11, pionierska rota 11, spojovací prápor 2, 13. batéria DPLP, 11. a 20. batéria horských kanónov) boli nasadené východne od obce Želebok v úseku širokom asi 12 km. Veliteľstvo pešieho pluku 20, I/20 prápor a priezvedný oddiel 11 zabezpečovali ochranu pobrežia Azovského mora západne od Taganrogu. Väčšina jednotiek správ sa nachádzala v priestore Bud'onnovky, poľná nemocnica bola v Pologách (asi 300 km od RD), v Mariupole pôsobili automobilové dielne, veliteľstvo pionierskeho práporu 11, rota KPÚV 11 a ďalšie jednotky boli v Dnepropetrovsku. Prejavovali sa značné nedostatky v zásobovaní jednotiek, nedostatok munície a pohonných látok, zhoršoval sa morálny stav príslušníkov divízie. Mimoriadne kritický bol najmä stav vo vybavení RD zimným výstrojom, ktoré veliteľ divízie niekoľkokrát bezúspešne urgoval.⁸¹

⁷⁸Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. Bratislava, MNO, Čas 1942, s. 173.

⁷⁹V situačnom hlásení na MNO veliteľ RD uvádzal: „V noci na 27. 11. do polnoci silné nepr. útoky na stred nášho postavenia. Roty prvého sledu zasadením záloh a troma bodákovými protiútokmi vniknutého nepriateľa vyhodili z postavenia a obnovili hlavné obr. postavenie. V úseku jednej roty zanechal nepriateľ v našom postavení 80 mŕtvych... O druhý hod. po polnoci podnikol oddiel dobrovoľníkov vyššie spomenutý nočný prepad, ktorý skončil úspešne pre naše jednotky. Dedina bola zapálená, nepriateľ vypudený. Pri tejto akcii sa vyznamenali pionieri a batéria VGPL č. 13, mali sme len dvoch ľahko ranených... Dnes, 27. 11., nepriateľ dva razy útočil na naše postavenie a bol odrazený. Páli silne po celý deň minometmi do nášho postavenia a máme z toho značné straty.“

VHA Trnava, f. RD, 31/1/7. Denník gen. Turanca od 20. 6. do 27. 11. 1941.

⁸⁰VHA Trnava, f. RD, 30/1/7. Denník gen. Turanca od 20. 6. do 27. 11. 1941.

⁸¹Plk. J. Turanec si napr. 14. októbra do denníka poznamenal: veliteľia sa ponosujú, „že mužstvo už nemá ani len onuce a tobôž košeľe a že musí prižmúriť oči, keď zobliekajú Rusov i mŕtvoly. Ejhľa, malá starosť zázemia o bojujúcich. Koľko razy som Vás už o to žiadal od 18. 7. 1941!“

V hlásení ministrovi národnej obrany z 15. októbra 1941 plk. Turanec oznamoval, že zdravotný stav mužstva pre „častočne zlú obuv a naprosté strádanie zimného prádla, druhej a tretej prikrývky sa značne zhoršil. Mnoho nachladnutých. Nočné mrazy päť až sedem stupňov pod nulou... Jednotlivci nemajú už ani košeľe.“ A 24. novembra si do denníka poznamenal: „V noci prestrelky a strašne nekludná noc... viem ako ťažko mrznú v teréne naši ľudia, ktorí ešte dnes nemajú zimné prádlo.“

VHA Trnava, f. RD, 30/1/7. Denník gen. Turanca od 20. 6. do 27. 11. 1941.

Po oboznámení so situáciou sa plk. A. Malár rozhodol sústrediť divíziu presunom jednotiek nasadených pri ochrane pobrežia Azovského mora a vykonať čiastkové organizačné zmeny. Kým však stihol realizovať svoje zámery, dostal rozkaz veliteľa XIV. tankového zboru, aby RD a 5. divízia SS Wiking ustúpili 1. 12. 1941 za riekou Mius. V nových obranných postaveniach mal II/21 prápor prehradiť smery Malopetrovskij – Novaja Nadežda a Jelizavetinskij – Golodajevka, II/20 prápor prehradiť smery Olchovskij – Golodajevka a Olchovskij – Krepaki, I/21 prápor prehradiť smery Novo Bachmutskij – Golodajevka a Novo Bachmutskij – Želebok. Úsek divízie bol široký asi 12 km. Obranné postavenia jednotiek boli vo vzdialenosti 100 až 600 m západne od rieky Mius. Začiatkom decembra 1941 začalo velenie RD sústredovať svoje jednotky, ktoré sa nachádzali mimo priestoru pôsobenia hlavných síl. Ku koncu prvej polovice decembra 1941 mala RD spolu 287 dôstojníkov, 80 rotmajstrov, 306 poddôstojníkov z povolania a 7081 príslušníkov mužstva.⁸² Od svojho vzniku do konca decembra 1941 zaznamenala straty 84 mŕtvych, 378 ranených, 26 nezvestných a 11 zajatých.⁸³ V obrane pri rieke Mius zotrvala až do konca druhej dekády júla 1942.

Odlíšnosť charakteru dvoch slovenských divízií, ktoré zostali na východnom fronte po reorganizácii armádnej skupiny na poľný zbor, sa výrazne prejavila v pôsobení Zaisťovacej divízie (ZD). Po sformovaní v priestore Drogobyč – Lubień Wielki – Rava Russka – Tarnopol – Bučač dostala na konci augusta 1941 rozkaz presunúť sa ďalej na východ, vystriedať nemeckú zaisťovaciu divíziu v priestore Starokonstatinov – Polonne – Šepetovka a prevziať jej úlohy.⁸⁴ V novom priestore mala podliehať veliteľstvu skupiny armád Juh a teritoriálne veliteľstvu nemeckej armády na Ukrajine. Do 25. septembra sa ZD presunula do určeného priestoru a vystriedala nemeckú zaisťovaciu divíziu. Okrem zaisťovacích úloh, ktoré jednotky divízie prevzali po nemeckej divízii, sa dve roty (2. a 4.) pešieho pluku 101 zúčastňovali na strážení zajateckého tábora dislokovaného v Šepetovke. Medzitým však došlo k rozhodnutiu, že divízia bude plniť úlohy v priestore Beloj Cerkvi. Preto pplk. B. Dúbravec, ktorý zastupoval plk. gšt. A. Malára počas jeho zdravotnej dovolenky, vydal 22. septembra rozkaz na vytvorenie predsunutej skupiny ZD pod velením pplk. J. Veselého. Predsunutá skupina, zložená z jazdeckého priezvedného oddielu, II. delostreleckého oddielu 31. delostreleckého pluku a náhradného pešieho práporu, sa mala ako prvá presunúť do priestoru Beloj Cerkvi a pripraviť podmienky na príchod hlavných síl. Po odchode skupiny sa však opäť zmenila úloha ZD, ktorá sa do 6. októbra sústredila v oblasti Žitomira s úlohou vykonávať strážnu a bezpečnostnú službu na obsadenom území a aktívne pôsobiť proti partizánskym oddielom severne od Žitomira až po Mozyr a Gomeľ. Po presune do Žitomirskej oblasti veliteľ ZD zrušil predsunutú skupinu a 7. októbra zriadil v Žitomire posádkové veliteľstvo.⁸⁵

Prvá akcia jednotiek ZD proti malým partizánskym skupinám sa začala 17. októbra 1941. V tomto dni bol do priestoru Kazimirovka – Turbinka (západne od Mozyru) vyslaný prieskumný oddiel pešieho pluku 102 (pešia rota, jazdecká eskadróna, čata horských kanónov a družstvo KPÚV), ktorá mala uvedený priestor „vyčistiť“ od partizánov. V dopoludňajších hodinách 19. októbra prieskumný oddiel obkľúčil dedinu Turbinky a po krátkom boji prinútil partizánov k odchodu. Potom v lese juhovýchodne od dediny napadol partizánsky tábor a zajał 4 partizánov. Po splnení úlohy sa prieskumný oddiel bez strát vrátil 19. októbra do Mozyru. Až do tejto akcie nevyvíjali proti slovenským jednotkám partizáni nijakú činnosť. V skorých ranných hodinách 20. októbra však pravdepodobne ako odvetu za akciu pri obci Turbinky prepadli slovenskú stráž pri moste v Novej Rudni (južne od Jelska).⁸⁶ Po získaní správ, že

⁸²VHA Trnava, f. MNO, k č. 2046 Taj./15, 1941.

⁸³VHA Trnava, f. MNO, 15/87/9, č. 18.577/Taj., 1.odd., 1941.

⁸⁴VHA Trnava, f. MNO, 13/8/2, č. 814/1, Taj., 1942.

⁸⁵VHA Trnava, f. MNO, 14/45/1, č. 969/1, Taj., 1941.

Predsunutá skupina ZD bola zrušená 6. októbra 1941.

⁸⁶VHA Trnava, f. 55-32-5, MNO, č. 145.288/II-4, Dôv., 1941.

v okolí obce Medvednoje pôsobí partizánsky oddiel, začala sa 11. novembra ráno ďalšia protipartizánska akcia. Uskutočnila ju jazdecká eskadróna, našla však len opustený partizánsky tábor a vypálila ho. Jednotky pešieho pluku 102 na základe správ, že v oblasti Medvednoje sa objavili partizáni, vykonali 16. novembra vyčist'ovaciu akciu. Do priameho kontaktu s partizánmi sa však nedostali.⁸⁷ V poslednej dekáde novembra 1941 sa potom uskutočnili viaceré prieskumné akcie, najmä v priestore obcí Skorodnoje a Medvednoje, počas ktorých bolo zadržaných 21 partizánov. Dvoch z nich 1. decembra pre výstrahu zastrelili (veliteľ partizánskeho oddielu P. N. Rohozenka a partizána P. Ušakova).⁸⁸

V novembri a decembri 1941 sa upresňovali hranice strážnej oblasti ZD a redислоkovali časti jej jednotiek (veliteľstvo pešieho pluku 101 s plukovnými rotami, veliteľstvom I/101 práporu a 1., 2. a 4. rotou sa premiestnili do Cviahela, veliteľstvo II/101 práporu s 5., 6., 7. a 8. rotou do Žitomira, veliteľstvo pešieho pluku 102 s plukovnými rotami, veliteľstvom I/102 práporu s 1., 2., 3. a 4. rotou do Ovruča, veliteľstvo II/102 práporu s 5., 6. a 8. rotou do Jelska, 7. rota II/102 práporu spolu čatou ťažkých guľometov od 8/102 roty zostali v Mozyre, jazdecký priezvedný oddiel s 1. a 2. eskadrónou sa presunul do Korostene, delostrelecký pluk 31 zostal v Žitomire, kde bolo dislokované aj veliteľstvo ZD, 14. batéria DPLP a jednotky správ).⁸⁹ Okrem toho plk. gšt. A. Malára vystriedal vo funkcii veliteľa ZD plk. P. Kuna (velenie prevzal 19. novembra). Čiastočne sa zmenila organizačná štruktúra ZD, keď plk. Kuna 22. novembra nariadil likvidáciu náhradného pešieho práporu a rozdelenie jeho jednotiek peším plukom 101 a 102.⁹⁰ Rozšírili sa aj úlohy divízie, a to o pohotovostnú službu proti možným nepokojom civilného obyvateľstva, prepadom partizánskych jednotiek a partizánskym výsadbom. Preto veliteľ divízie 6. decembra nariadil vytvoriť stále poplachové oddiely v posádkach Žitomir, Cviahel, Korostyšev, Korosteň, Ovruč, Jelsk a Mozyr.⁹¹ Do konca roka 1941 jednotky ZD plnili predovšetkým úlohy spojené so strážením komunikácií a ochranou cestných a železničných mostov. K 27. decembru 1941 mala ZD spolu 189 dôstojníkov, 328 rotmajstrov a poddôstojníkov z povolania, 5205 príslušníkov mužstva; 3573 pušiek, 1585 pištôli, 24 ťažkých a 125 ľahkých guľometov, 4 mínometry, 12 KPÚV 3,7 cm, 4 horské kanóny 7,5 cm, 12 húfníc 10 cm, 8 protiletadlových kanónov 2 cm, 30 osobných a 104 nákladných automobilov, 12 motocyklov atď.⁹²

V polovici decembra 1941 sa slovenské vojsko na východnom fronte skladalo zo spojovacieho štábu a jemu priamo podriadených jednotiek (spolu 35 dôstojníkov, 15 rotmajstrov, 17 poddôstojníkov z povolania, 693 vojakov), Zaisťovacej divízie (212 dôstojníkov, 81 rotmajstrov, 212 poddôstojníkov z povolania, 6053 vojakov) a Rýchlej divízie (287 dôstojníkov, 80 rotmajstrov, 306 poddôstojníkov z povolania, 7081 vojakov).⁹³ Celkove zahŕňalo 534 dôstojníkov, 176 rotmajstrov, 535 poddôstojníkov z povolania a 13 827 príslušníkov mužstva, t. j. spolu 15 072 osôb, čo predstavovalo asi 29,7 percenta pôvodného stavu slovenského vojska nasadeného v júli 1941 do vojny proti Sovietskemu zväzu. Takéto radikálne zníženie počtu príslušníkov slovenskej armády na východnom fronte bolo predovšetkým dôsledkom reorganizácie slovenskej armádnej skupiny na poľný zbor. Hlavné sily zboru predstavovali dve divízie, tak ako to bolo aj v rámci armádnej skupiny, ale v podstatne inom zložení. Zatiaľ čo pešie divízie armádnej skupiny mali po troch peších plukoch a každý peší pluk mal po troch práporoch, tak RD a ZD mali len po dvoch plukoch, každý s dvoma prápormi. Na porovnanie s vyššie uvádzanými počtami osôb RD a ZD stačí uviesť, že 1. pešia divízia mala 9. júla 1941 spolu 483 dôstojníkov, 111 rotmajstrov a 14 306 príslušníkov mužstva.⁹⁴ Popri reorganizácii

⁸⁷VHA Trnava, f. 55-32-5, MNO, č. 145.603/II-4, Dôv., 1941.

⁸⁸VHA Trnava, f. 55-32-5, MNO, č. 145.878/II-4, Dôv., 1941 VHA Trnava, f. 55-56-2.

⁸⁹VHA Trnava, f. MNO, 14/126/1, č. 2000/1, Taj., 1941.

⁹⁰VHA Trnava, f. MNO, 14/152/2, č. 1099/Taj., 1941.

⁹¹VHA Trnava, f. MNO, 14/121/3, č. 2023/1, Taj., 1941.

⁹²VHA Trnava, f. MNO, 15/9/2, č. 82.014/15, Taj., 1941.

⁹³VHA Trnava, f. MNO, k č. 2046 Taj./15, 1941

⁹⁴VHA Trnava, f. RD, 28/1/7. Vojnový denník veliteľstva 1. pešej divízie.

armádnej skupiny na zbor sa na znížení počtu príslušníkov slovenskej armády na východnom fronte výrazne podieľal aj postupný odsun leteckých jednotiek a časti jednotiek protiletadlového delostrelectva na Slovensko. V týchto súvislostiach mal nepodstatný vplyv a zníženie počtu osôb odsun ranených a chorých osôb na Slovensko bez primeranej náhrady, či straty, ktoré postihli slovenské vojenské jednotky počas plnenia úloh na fronte alebo v tyle. Podľa úradného zoznamu strát za obdobie od 24. júna do 31. decembra 1941 malo slovenské vojsko v poli 197 padlých, 64 osôb zomrelo na následky zranenia alebo chorôb, 12 padlo do zajatia a 39 osôb bolo úradne vyhlásených za nezvestných.⁹⁵

J. B Y S T R I C K Ý: DER FELDZUG DER SLOWAKISCHEN ARMEE AM OSTFRONT IM JAHR 1941

Der Autor befasst sich in seiner Studie mit der Problematik der Teilnahme der Heere der slowakischen Armee im Krieg gegen die Sowjetunion im Jahr 1941, mit der Betonung der Zusammensetzung der Heere und der Aufgaben, die die Heere im Hinterland der deutschen Truppen wie auch direkt am Front erfüllten. Er stellt fest, daß die erste Einheit der slowakischen Armee, die in die Verbände der deutschen Armee eingegliedert wurde (in die 17. Armee) die Schnelle Gruppe war, die aus den organischen Einheiten der Infanteriedivisionen und der Korpsseinheiten zusammengesetzt war. Die Mobilmachungspläne der slowakischen Armee haben das Erschaffen einer solcher Einheit nicht vorhergesehen und ihr Organisieren war eine Improvisation unter dem Einfluß der politischen Zusammenhänge im Bestreben zumindest symbolisch die slowakische Armee in kürzester Zeit in den Krieg gegen die Sowjetunion einzugliedern. Eigentlich sollte sie die Teilnahme der slowakischen Armee als einen der Verbündeten der Deutschen symbolisieren und das von Anfang des östlichen Feldzuges an bis zu der Zeit, wo die Mobilmachung ausgerufen wurde und der in den Mobilmachungsplänen vorausgesehener Feldkorps auf den Ostfront entsendet wurde. 1910 Mitglieder der Schnellen Truppe überschritten die Grenze der Slowakei am 24. Juni im Raum des Duklianský Passes und ab den 25. Juni begann die Einheit mit der Erfüllung ihrer Kampfaufgaben. Am 7. Juli wurde diese in die Schnelle Brigade umorganisiert und vor dem Kampf bei Lipovec (am 22. Juli) hatte sie insgesamt 4902 Personen. Nach der Durchführung der Mobilmachung wurde an den Ostfront am Anfang Juli 1941 die Armeegruppe unter dem Kommando des Nationalverteidigungsministers und des Kommandanten der Armee, General F. Čatloš entsendet. Sie bestand aus dem Kommando, zwei Infanteriedivisionen, zwei Artillerieregimenten und Armeeinheiten. Ein weiterer Bestandteil war auch das Kommando der Luftwaffe mit untergeordneten Fliegereinheiten und Einheiten der Luftabwehr. In Hälfte Juli wuchs so die gesamte Anzahl der Soldaten der slowakischen Armee am Ostfront auf 50 689. Allerdings schon am 25. Juli gab der General Čatloš den Befehl die Armee zu reorganisieren, womit er die Entstehung der Schnellen Division und Sicherungsdivision anordnete und die übrig gebliebene Offiziere und Soldaten in die Slowakei zurück schickte. Als Konsequenz der Reorganisation kehrten 35 623 Angehörige der Armee in die Slowakei zurück. Ein Bestandteil der durchgeführten Änderungen war auch die Schaffung des Kommandos des Korpses unter der Leitung von General A. Pulanich. Auch die Zahl der Einheiten der Luftwaffe wurde reduziert. Die Tatsache, daß die Schnelle Division und Sicherungsdivision unabhängig operierten und den deutschen Kommandanten unterlagen, führte dazu, daß auch das Kommando der Korpses aufgelöst wurde und am 20. September vom Verbindungsstab ersetzt wurde. In der Zeit hatte die slowakische Armee am Ostfront 18 686 Personen, aus denen Verbindungsstab und ihm direkt unterstellten Einheiten 756, Einheiten der Luftwaffe 1466, Schelle Division 8671 und die Sicherungsdivision 7793 Personen. Am Anfang der zweiten Oktoberhälfte wurde vom Front das Kommando der Luftwaffe abgezogen, wie auch der Rest der Fliegereinheiten und ein Teil der Einheiten der Luftabwehr. Ab September 1941 erfüllte die Schnelle Division Kampfaufgaben in der Formation der deutschen Gruppen der Armee Süd, und nahm teil an den Kämpfen bei Kiew, an der Umzingelung der Sowjetischen Heere nördlich des Azowenmeeres, und an der Sicherung der Küste des Azowenmeeres von Mariupol bis Taganrog und Anfangs Dezember nahm sie die Verteidigungsstellung bei dem Fluß Mius ein. Die Sicherheitsdivision verrichteten den Wachdienst, Bewachung von wichtigen Kommunikationen und Objekten in dem besetzten Territorium und griffen gegen die Partisanen im Raum von Žitomir bis zu Mozyr und Gomel ein. In der Dezemberhälfte bestand die slowakische Armee am Ostfront aus dem Verbindungsstab und aus der Schnellen Division und Sicherheitsdivision. Insgesamt wirkten in der Armee 15 072 Personen, was etwa 29,7% des ursprünglichen Standes der in den Krieg gegen die Sowjetunion im Juli 1941 entsendeten Armee war.

⁹⁵VHA Trnava, f. MNO, 80/1/1, č. 110.270 Dôv., II/3, 1942

**POČTY PRÍSLUŠNÍKOV SLOVENSKEJ ARMÁDY NA VÝCHODNOM FRONTE
OD 10. 9. DO 10. 12. 1941^a**

	10. 9.	25. 9.	25. 10.	25. 11.	10. 12.
Veliteľ's. poľ. zboru ¹	925	–	–	–	–
Veliteľ. spoj. štábu ¹	–	756	829	723	760
vzdušné zbrane	1501	1466	–	–	–
Rýchla divízia	8785	8671	7823	7068	7754
Zaist'ovacia divízia	8202	7793	7494	7497	6558
s p o l u	19413	18686	16146	15288	15072

¹S priamo podriadenými jednotkami

**POČTY PRÍSLUŠNÍKOV VZDUŠNÝCH ZBRANÍ SLOVENSKEJ ARMÁDY
NA VÝCHODNOM FRONTE K 25. 9 A 10. 10. 1941^a**

	25. 9.	10. 10.
Veliteľ'stvo vzdušných zbraní	77	96
let. zdravotnícka rota	43	43
veliteľ'stvo II. perute	vedené pri letke 12	
letka 1	177	172
letka 12	173	184
armádny letecký park	244	209
veliteľ'stvo skupiny Spišiak (DPLP)	45	45
8. batéria DPLP	160	159
13. batéria DPLP	166	170
4. batéria DPLP	133	130
15. batéria DPLP	123	120
14. batéria DPLP	125	120
s p o l u	1466	1448

¹S priamo podriadenými jednotkami

**POČET PRÍSLUŠNÍKOV RÝCHLEJ DIVÍZIE V OBDOBÍ
OD 25. 9. DO 10. 12. 1941^a**

	25. 9.	25. 10.	25. 11.	10. 12.
veliteľstvo RD	393	376	345	370
mot. p. p. 20	2006	1990	1873	1869
mot. p. p. 21	2036	2011	1804	1815
priezvedný odd. 11	438	460	393	392
poľná pošta 11	9	8	8	–
del. pluk 11	916	– ³	584 ⁴	603 ⁴
divízna rota KPÚV	174	125	–	–
skupina DPLP	372	373	337	369
divízna rota HKB	100	92	89	90
pioniersky prápor 11	558	505	218 ⁵	211 ⁵
spojovací prápor 2	502	445	403	450
intendančný park 11	169	117	120	111
poľná pekáreň 11	197	219	222	214
poľný bitúnok	128	115	105	122
zdravotnícka rota 11	195	185	111	109
poľná nemocnica 11	148	185	149	135
zdrav. autokolóna 11	46	43	45	29
div. zbroj. park 11	181	150	150	145
park APL ¹	52	52	56	56
aut. dielne 2	51	45	56	56
PV Dnepropetrovsk ²	–	327	–	–
s p o l u	8671	7823	7068	7754

¹park automobilových pohonných látok

²Posádkové veliteľstvo Dnepropetrovsk

³vykazované pri peších plukoch 20 a 21

⁴len delostrelecký oddiel 11

⁵len pionierska rota 1

**POČET PRÍSLUŠNÍKOV ZAIŠŤOVACEJ DIVÍZIE V OBDOBÍ
OD 25. 9. DO 10. 12. 1941^a**

	25. 9.	25. 10.	25. 11.	10. 12.
veliteľstvo ZD	338	369	398	335
p. p. 101	1856	1752	1651	1601
p. p. 102	1848	1704	2088	1896
del. pluk 31	1178	1175	970	945
jazdec. priezv. oddiel	498	483	464	467
spojovací prápor 1	113	83	79 ¹	79 ¹
žel. stav. rota 11	222	228	223	217
pionierska rota 3	221	210	199	188
intendančný park	94	98	59	59
div. zbroj. park	67	64	87	87
14. batéria DPLP	121	127	117	111
poľná pošta 8	8	8	8	9
poľná pekáreň	214	212	169	170
poľný bitúnok	82	81	83	85
poľný súd	17	–	–	–
zdravotnícka rota	101	81	77	63
náhradný peší prápor	588	593	565	–
poľná nemocnica				
dezinfekčná kolóna	136	146	152	166
veterinárna ambul.	31	40	50	31
záloha koní	60	60	–	–
Posádkové vel. Evov	–	–	58	49
s p o l u	7793	7494	7497	6558

¹kombinovaná spojovacia rota

^aTabuľky počtov spracované podľa:

VHA Trnava, f. MNO, 13/28/7, č. 856/15, Taj., 1945

VHA Trnava, f. MNO, č. 905/15, Taj., 1941

VHA Trnava, f. MNO, k č. 1003/15, Taj., 1941

VHA Trnava, f. MNO, k č. 1093/15, Taj., 1941

VHA Trnava, f. MNO, k č. 2046/15, Taj., 1941